

קונטרס חוסן ישועות הלכות ד' מינים

מאת הרב יהושע גרינוולד שליט"א
חבר בי דינא איגוד הרבנים ד'אמריקא

אלול תשע"ה

RABBINICAL ALLIANCE OF AMERICA

איגוד הרבנים ד'אמריקא

Office: 305 Church Avenue

Mail: PO Box 190234

Brooklyn, NY 11219

תוכן עניינים

1	זכויות בשכר קיום מצות ד' מינים .....
4	טעמים למצות ארבע מינים .....
7	כוונות והתעוררות בשעת לקיחת ד' מינים .....
7	אופן הנענוע .....
9	הקדמה להל' ד' מינים .....
10	הל' לולב .....
23	הל' הדס .....
26	הל' ערבה .....
28	הל' אתרוג .....
39	מילואים .....
39	בענין נתינת הד' מינים לקטן במתנה ע"מ להחזיר .....
42	בענין אתרוג שנתבשל בכלי שני ואתרוג שנמלח .....
44	בענין ספק ספיקא להכשיר חפץ למצוה .....
46	בענין אתרוגים שיש להם נקודות חו"ם .....
48	בענין זה ק-לי ואנוהו .....
49	נספח .....
49	בענין אגד של לולב לרבנן דר"י .....
50	טבלא לדיני הפסולים בשאר ימי החג לפי דעת הרמ"א .....

זכויות בשכר קיום מצות ד' מינים

פסחים דף ה'

דתנא דבי רבי ישמעאל-ל בשכר שלשה ראשון זכו לשלשה ראשון להכרית זרעו של עשו לבנין בית המקדש ולשמו של משיח. ופירש"י בשכר ג' ראשון שביתת הרגל דפסח ושביתת הרגל דחג ונטילת לולב שנקראו ראשונים זכו לשלשה ראשון. (ועיין מה שאביא להלן בעזה"ת מרבינו בחיי פ' תולדות)

סוכה דף מ"ה

א"ר אבהו אמר ר"א כל הנוטל לולב באגודו והדס בעבותו מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח.¹ (הנה לכאוי צ"ב מהו הקשר בין נטילת ד' מינים להקרבת קרבן, וני שיש לבאר עפ"י דברי רבינו בחיי פ' אמור שמבאר שד' מינים אלו הם רמזין לד' איברים העיקרים שבגוף, הלב והשדרה העינים והשפתים, והכוונה בזה שהאדם בהכשלו בעבירות ע"י ד' איברים אלו ימצא כופר בד' מינים אלו שכל עבירה תמצא כופר כשעושה אדם מצוה כנגדה, עיי"ש. ולפי דבריו יש לבאר שכמו קרבן בא לכפרה כן ד' מינים באים לכפרה. ועוד נ' לבאר עפ"י הרלב"ג פ' ויקרא בביאורו לטעם מצות קרבנות, וז"ל והנה רצה השי"ת שיהי עם התשובה הקרבת הקרבן כדי שיתישב יותר בלב החוטא שכבר נתכפר לו אותו החטא, כי לא יצויר אצל האנשים שיהי האדם רשע ואח"כ יתנקה מרשעו בתשובתו בלבבו בזולת מעשה כלל ולזה צוה ה' יתע' שיעשו אלו הקרבנות וכו', עכ"ל. והנה כמו"כ מצינו במדרש שא' מטעמים של מצות ד' מינים הוא להמחיש בעינינו

¹ הנה לכאוי צ"ב מהו הקשר בין נטילת ד' מינים להקרבת קרבן, וני שיש לבאר עפ"י דברי רבינו בחיי פ' אמור שמבאר שד' מינים אלו הם רמזין לד' איברים העיקרים שבגוף, הלב והשדרה העינים והשפתים, והכוונה בזה שהאדם בהכשלו בעבירות ע"י ד' איברים אלו ימצא כופר בד' מינים אלו שכל עבירה תמצא כופר כשעושה אדם מצוה כנגדה, עיי"ש. ולפי דבריו יש לבאר שכמו קרבן בא לכפרה כן ד' מינים באים לכפרה. ועוד נ' לבאר עפ"י הרלב"ג ודעת זקנים ופי' הרא"ש פ' ויקרא בביאורו לטעם מצות קרבנות, וז"ל והנה רצה השי"ת שיהי עם התשובה הקרבת הקרבן כדי שיתישב יותר בלב החוטא שכבר נתכפר לו אותו החטא, כי לא יצויר אצל האנשים שיהי האדם רשע ואח"כ יתנקה מרשעו בתשובתו בלבבו בזולת מעשה כלל ולזה צוה ה' יתע' שיעשו אלו הקרבנות וכו', עכ"ל. והנה כמו"כ מצינו במדרש שא' מטעמים של מצות ד' מינים הוא להמחיש בעינינו שנתקבלה תשובתינו, דאיתא בויקרא רבה פרשה ל' אות ג' "ד"א ולקחתם לכם ביום הראשון הה"ד פנה אל תפילת הערער וגוי שנצחו ישראל-ל בדין ונמחלו עוונותיהם וכו'". ועוד איתא התם באות ז' "ד'... וביו"ט הראשון של חג עומדין לפני הקב"ה ואומר להם מה דאזל אזל [פי' מה שהלך ועבר עבר ואין אני מזכירנו מעתה - מתנ"כ] מן הכא נחיל חושבנא...". וזהו גופא יסוד של הקרבנות לפי הרלב"ג. ועיין עוד מש"כ רבינו בחיי פ' אמור וספר נחל קידומים מאת החיד"א בענין דברי חז"ל הזה.

חוסן

ישועות

שנתקבלה תשובתינו, דאיתא בויקרא רבה פרשה ל' אות ג' "ד"א ולקחתם לכם ביום הראשון הה"ד פנה אל תפילת הערער וגוי שנצחו ישראל-ל בדין ונמחלו עוונותיהם וכו'". ועוד איתא התם באות ז' " ... וביו"ט הראשון של חג עומדין לפני הקב"ה ואומר להם מה דאזל אזל [פ"י מה שהלך ועבר עבר ואין אני מזכירנו מעתה - מתנ"כ] מן הכא נחיל חושבנא ...", וזהו גופא יסוד של הקרבנות לפי הרלב"ג. ועיין עוד מש"כ רבינו בחיי פ' אמור וסידור אוצר התפילות בפ"י עץ יוסף בשם נחל קידומים בענין דברי חז"ל הזה.)

רבינו בחיי פ' תולדות (והוא מבראשית רבה פ' ס"ג אות ח') אמרו במדרש בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם ראשון ובונה לכם ראשון ומביא לכם ראשון אני נגלה לכם ראשון שנא' אני ראשון ואני אחרון ופורע לכם ראשון זה עשו הרשע שנא' ויצא הראשון אדמוני ובונה לכם ראשון זה בית המקדש שנא' כסא כבוד מרום מראשון ומביא לכם ראשון זה מלך המשיח שנא' ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן.

בראשית רבתי דף ס"ג - ס"ד (הובא בקיצור בס' כד הקמח ערך לולב) אמר הקב"ה לישראל-ל בזכות לקיחת הלולב אני מצילך מדי מלכיות הללו, פרי עץ הדר זו מלכות בבל, מה אתרוג זה דומה לזהב כך אנת הוא ראשה די דהבא (דניא-ל ב' ל"ח), כפות תמרים זו מלכות מדי, מה עסקו של לולב זה ארוך כך המן נתלה על עץ ארוך של חמישים אמה, וענף עץ עבות זו מלכות יון, מה הדס זה עשוי קליעה כך מלכותם עשוי קליעה, אי"ר סימון קכ"ז דוכוסין קכ"ז אפרכסין קכ"ז מלכים העמידה יון, וערבי נחל זו מלכות אדום שמכתבת טרוניא מכל אומה ולשון ומעכבת אותם בהם.

אבודרהם

ואומר במדרש שכל המקיים מצות אתרוג עם ג' המינין כאילו קיים כל המצוות והטעם מפני חשבון אתרוג עם ג' מינין עולה למנין תרי"ג.

מהרי"ל בהל' לולב

לולב בגימטריי חיים רמז למי שקונה אתרוג עם לולב יפים זוכה לחיי עוה"ז והבא. (הא"ר ריש סי' תרמ"ה הוסיף עוד מדברי השל"ה "ובנים צדיקים שיש להם לב בתורה")

רוקח הל' סוכות

החומש מתחיל בבי בראשית ומסיים בלי כל ישראל-ל הנביאים מתחיל בו' ויהי אחרי מות משה ומסיים בלי עמו ויעל הרי לולב שקול ככל התורה כולה.

חוסן

ישועות

פלא יועץ ערך סכה

והאיש הירא את ה' במצוותיו חפץ מאוד ישתדל בכל כחו ובכל מאודו להיות לו לולב לעצמו מן המובחר ויתן דעתו ע"ז מראשית השנה לשלוח למרחקים לכמה מקומות באופן שלא יחסר מהיות לו לולב ואתרוג כי היא מצוה חביבה וסימנא טובה לכל השנה.

חוסן

ישועות

טעמים למצות ארבע מינים

תענית דף ב'

א"ר אליעזר הואיל וארבעת המינים הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכשם שארבע מינים הללו א"א בהם בלא מים כך א"א לעולם בלא מים

סוכה דף ל"ז

א"ר יוחנן מוליד ומביא למי שהארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים וארץ שלו במערבא מתנו הכי א"ר חמא בר עוקבא א"ר יוסי ברבי חנינא מוליד ומביא כדי לעצור רוחות מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים א"ר יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר זבילא זאת אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה היא ועוצרת רוחות וטללים רעים ואמר רבא וכן בלולב

מנחות דף כ"ז

ד' מינין שבלולב ב' מהן עושין פירות וב' מהן אין עושין פירות העושין פירות יהיו זקוקים לשאין עושין פירות ושאין עושין פירות יהיו זקוקים לעושין פירות ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן עד שיהו כולן באגודה אחת וכן ישראל בהרצאה עד שיהו כולן באגודה אחת שנא' הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה

ילקוט שמעוני פ' אמור אות תרנ"א

ד"א ולקחתם לכם ביום הראשון הה"ד פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפלתם וגוי רבי יצחק פתר קריא בדורות הללו שאין לא מלך ולא נביא ולא אורים ותומים ואין להם אלא תפילה זו בלבד אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אף היא לא תבזה תכתב זאת לדור אחרון אלו דורות הללו שהן נטויין למיתה ועם נברא יהלל ק-ה שעתיד הקב"ה לבראותו בריה חדשה ומה עלינו לעשות ליקח לולב ואתרוג לקלס להקב"ה לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון

ויקרא רבה פרק ל' אות ט'

ד"א פרי עץ הדר זה הקב"ה שכתוב בו הוד והדר לבשת כפות תמרים זה הקב"ה שכתוב בו צדיק כתמר יפרח וענף עץ עבות זה הקב"ה דכתיב והוא עומד בין ההדסים וערבי נחל זה הקב"ה דכתיב ב"י סולו לרוכב בערבות בק-ה שמו. ועיין ביפה תואר שביאר דלדברי המדרש טעם לקיחת ד' מינים ביום שמחתנו הוא משום שנקל לאדם לשכוח את ה' מחמת ריבוי הטוב והשמחה ובלקיחת ד' מינים ישים את ה' לנגד עיניו ויזכרהו

רמב"ם מורה נבוכים חלק ג' פרק מ"ג

כי הנראה אלי בארבעה מינין שבלולב כי הי' שמחה לצאתם מן המדבר שהי' לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות ובאו במקומות דשנים וארץ נחלי מים אשר בה אילנות רבים (פ"י שיצאו מן המדבר ונכנסו לאר"י) ולהיות זכרון לזה צוה לקחת ממבחר פריהם וממיטב הריח ומחמד העלים והעשבים והם ארבעה מינים אשר נכללו בהם שלשה דברים האחד רוב מציאותם באר"י בזמן ההוא ויוכל כל אדם למצוא אותם והענין השני יפי מראיהם ולחותם ומהם בעלי ריח והם האתרוג וההדס אבל הלולב והערבה אין להם ריח והענין השלישי שישארו בלחותם כל שבעת הימים מה שלא יתכן בזה באפרסקין וברמונים ובחבושים ודומיהן. (עיין שו"ת צ"א ח"ז סי' ל"א)

חינוך מצוה שכ"ד

וכמו כן מצות הלולב עם שלשת מיניו מזה השרש היא לפי שימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל כי הוא עת אסיפת התבואות ופירות האילן בבית ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה ומפני כן נקרא חג האסיף וצוה הק-ל לעמו לעשות לפניו חג באותו העת לזכותם להיות עיקר השמחה לשמו ובהיות השמחה מושכת החומר הרבה ומשכחת ממנו יראת א-לקים בעת ההיא ציונו ה' לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו כי כל שמחת לבנו לשמו ולכבודו והי' מרצונו להיות המזכיר מין המשמח כמו שהעת עת שמחה כי צדק כל אמרי פיו וידוע מצד הטבע כי ארבעת המינין כולן משמחי לב רואיהם. ועוד יש בד' מינים אלו ענין אחר שהם דומים לאיברים שבאדם היקרים שהאתרוג דומה ללב שהוא משכן השכל לרמוז שיעבוד בוראו בשכלו והלולב דומה לשדרה שהיא העיקר שבאדם לרמוז שיישיר כל גופו לעבודתו ב"ה וההדס דומה לעיניים לרמוז שלא יתור אחר עיניו ביום שמחת לבו והערבה דומה לשפתים שבהם יגמור האדם כל מעשהו בדבור לרמוז שישים רסן בפיו ויכון דבריו ויירא מהשם אף בעת שמחה. וטעם שאינו נוהג במדינה אלא יום אחד לפי שידוע כי עיקר השמחה ביום ראשון.

פ"י הטור עה"ת פ' אמור

וטעם המצוה הזאת אמרו דרך הגדה שהמינים האלו באין לרצות על המים

רבינו בחיי פ' אמור

ושיטלו בו מצות הלולב לכפר על קלקולו של אבינו הראשון שהי' בזמן הזה וכו' ע"ד הפשט ארבעה מינים אלו הם גדילים על המים וצריכים להשקאת מים יותר משאר פירות ולכך נצטוינו בחג הסוכות שהיא זמן ניסוך המים והוא יום הדין על גשמי השנה שנרצה להקב"ה על המים במינים אלו המורים על המים

חוסן

ישועות

וע"ד המדרש פרי עץ הדר זה אברהם כפות תמרים זה יצחק וענף עץ עבות זה יעקב וערבי נחל זה יוסף. באור המדרש הזה הזכיר לשון פרי שהוא ל' יחיד וכו' והכוונה בכל זה שאנו רומזים במצות הלולב זכותן של אבות ומבקשים רחמים לפני הקב"ה שיגין עלינו בזכותם שכן מצינו משה אדון כל הנביאים שהתפלל בזכות האבות הוא שאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך ועוד לפי הדרך הזה ארבעה מינין הללו רמז לד' איברים שבגוף האדם שהם עיקר כל פעולותיו הן לכל המצות הן לכל העבירות והם העיניים והלב וכמו שדרשו רז"ל לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו שנא' ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם והשפתים ג"כ מצות הרבה תלויות בהן והשדרה ג"כ כי היא עיקר הגוף והכח הנשפע בה מהמוח וזהו שאמרו במדרש אתרוג דומה ללב לולב דומה לשדרה הדס לעינים ערבה לשפתים והכוונה בזה כי בהכשל האדם בעבירות של ד' איברים אלו ימצא כופר בד' מינים אלו שהם כנגדם ודומין להן לפי שבכל עבירה תמצא כפרה כשיעשה האדם מצוה כנגדה

אברבנאל פ' אמור

ולקחת הד' מינים שבלולב הי' לשמחה ולהודות לה' בעבור אסיפת התבואות.² ופרי עץ הדר הוא האתרוג שפריו הוא הדר ויפה והוא משמח הלב וכפות תמרים על שם ימחאו כף והוא הסעיף שגם הוא הדר ומשמח הלב גם הוא צריך שיהי' הדר ולא יבש וענף עץ עבות הוא עץ שענפיו עבותים והוא הדס שגם הוא משמח הלב בזמן החוסן וערבי נחל מפני היותם גדלים על המים ולפי שלא היו במצרים וכ"ש במדבר נחלי מים עיינות ותהומות לכך ציוה כשיבואו אל ארץ נחלי מים ישמחו בערבותיה

ס' דרך ה' לרמח"ל

וע"י פרטיות מצות הלולב בנענועיו והקפותיו משתלם ענין זה להתחזק שליטת ה' ב"ה על ראשם של ישראל ולהפיל אויביהם לפנייהם ולהכניעם תחתם עד שהם בעצמם יבחרו להיות להם לעבדים. והוא הענין שנא' והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציק, כי כולם ישתעבדו להם וישתחוו להם לקבל על ידם אור מאור השם ב"ה השורה עליהם והנה תשפל כל גאוותם וייכנעו תחת ישראל וישבו על ידם אל עבודתו יתברך שמו ולזה הולך כל ענין הלולב בפרטיו וכמו שזכרנו

---

² מבואר מדבריו שתכלית מצות ד' מינים לשמוח בהם, ותכלית השמחה להודות לו יתברך, ודו"ק. ובאמת מבואר כן במדרש תנחומא ועוד מדרשים דאיתא התם מה ישרא-ל עושין נוטלין לולביהן ביו"ט ראשון של חג ומהללים ומקלסים לפני הקב"ה וכו'

כוונות והתעוררות בשעת לקיחת ד' מינים

א) כשנוטלו ביו"ט יש לכוין לקיים מצות לולב כמו שציונו הבורא יתב"ש.

ב) עיין בב"ח או"ח סי' רט"ז שכתב בדעת הראב"י שיש לכוין בשעת נטילה שהאתרוג בא להורות על הצדיקים שיש בהם טעם תורה וריח של מעש"ט והלולב מורה על אלו שיש בהם טעם תורה וההדסים על אלו שיש בהם ריח מעש"ט והערבות על אלו שאין בהם לא טעם תורה ולא ריח מעש"ט ויבאו אלו ויכפרו על אלו, עיי"ש.

ג) עיין לעיל מה שהבאנו מדברי החינוך והאברבנא-ל, ונראה שלפי דבריהם יש לאדם לעורר עצמו לשמחה ולהודאה כשנוטל הארבע מינים. (עיין מש"כ שו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' ר"א בענין זה.)

ד) איתא בסי' הליכות שלמה שבימי חוה"מ יש לכוין בנטילה שנוטלו לקיים מצוה דרבנן שציונו ליטול הד' מינים זכר למקדש, שמכיון שטעם תקנת הנטילה בשאר הימים נלמד מדכתיב ציון היא דורש אין לה ודרשינן מכלל דבעי דרישה הרי שכל עיקר המצוה היא לזכור המקדש ושיהא מצפה מתי יבנה עוד ונוכל לקיים מצוה זו מדאורי.

ה) איתא בסי' מועד לכל חי שבשעת לקיחת האתרוג ביום ראשון של סוכות יש לכוין שיתוקן חטא אדם הראשון שהי' אתרוג וזהו ראשון לחשבון עונות, עיי"ש אות ע"ט. (עיין לעיל שגם רבינו בחיי כתב שמצות ד' מינים לתקן חטא אדם הראשון, ועיין עוד ברמב"ן פ' אמור שהאריך קצת בזה.)

אופן הנענוע

לפי המחבר צריך לעשות הולכה והובאה אחת לכל רוח, וגם צריך לעשות ג' תנועות קטנות בסוף ההולכה וג' תנועות קטנות בסוף ההובאה, אמנם אי"צ לכסס העלין בשעת הולכה והובאה (כף החיים סי' תרנ"א סע"ק צ"ד, ועוד).³

---

³ עיין שדי חמד סי' ב' אות א' בשם רוח חיים מר' חבי"ף שהספרדים נוהגים שלא להסיר הקור"א מכיון שסוברים שאי"צ לעשות כסכוס.

ישועות

חוסן

ולפי הרמ"א יש לעשות ג' הולכות והובאות לכל רוח, וגם לטרופ ולכסכס העלין
בשעת הולכה והובאה. ובשעת הובאה יקריבנה הרבה אל גופו נגד החזה
(משנ"ב).

הקדמה להל' ד' מינים

הנה מצינו שכל הד' מינים יש להם ג' סוגי פסולים, א' פסולי הדר, ב' פסולי הגוף, ג' פסולי חסר.

פסול הגוף היינו שחסר ממנו שם המין לגמרי עד שאינו נקרא מין של הארבע מינים. למשל הדסים שאינם משולשים פסולים משום פסול הגוף. פסולים אלו פוסלים כל שבעה.

פסול הדר היינו שחסר ממנו גדר של הדר שמעכב אותו המין מלהיות כשר לנטילה. יש מח' מחבר ורמ"א בסי' תרמ"ט אם פסולי הדר הם פסולים כל שבעה או רק יום ראשון ויו"ט שני של גלויות, שהמחבר סובר שאינם פסולים כל שבעה והרמ"א סובר שפסולים הם כל שבעה.

פסול חסר היינו שהמין מוכשר להיות נקרא א' מד' מינים למצוה, וגם הוא מהודר כדבעיא, אבל המין חסר או נפגם באיזה מקום או באיזה אופן שהתורה פסלו מחמת חסרון או פגם זה, שבכה"ג לפי גדרי התורה לא מיקרי שלם. פסולי חסר אינם פוסלים רק ביום ראשון וביו"ט שני של גלויות⁴.

הפסולים אינם מוגדרים להיות פסול הגוף או פסול הדר או פסול חסר על פי סברות שלנו, אלא על פי מה שמצינו מפורש בדברי הראשונים וגדולי האחרונים איזה מהם הם פסולי הגוף או הדר או חסר.

עיין עוד מש"כ להלן בהל' לולב אות י"ח ומשם תלמוד שיש עוד נפק"מ בין פסולי הדר ופסולי חסר.

---

⁴ באמת יש שני דיעות בראשונים אם הפסולים שכשרים בשאר ימים פוסלים גם ביו"ט שני של גלויות, עיין ריטב"א פ' לולב הגזול. אמנם להלכה אין מברכים על מינים שיש להם פסולים אלו, עיין שער הציון סי' תרמ"ח אות י' וביכור"י סי' תרמ"ט סעקל"ב וחי' חתי"ס דף לו. ושו"ע הרב סי' תרמ"ו סעיף כ"א.

הל' לולב

פסול נפרדו

א] לולב שנפרדו עליו זה מעל זה (והיינו שעליו נוטין לצדדין) כשר אפי' לא אגדו. כתב הרמ"א שמ"מ מצוה מן המובחר ליטול לולב שאין עליו פרודות. ה"ט"ז בסעק"ב כתב שאם עליו עולין עם הלולב אפי' מצוה לכתחילה ליכא, שלא ליטלו. כתב לבושי שרד שכוונת ה"ט"ז שכל שאין עליו נוטים למטה אין כאן אפי' מצוה מן המובחר. אולם המשבצות זהב מפרש בכוונת ה"ט"ז שרק אם עליו פרודות קצת ליכא משום מצוה מן המובחר, אבל מצוה מן המובחר שלא יהיו פרודות לגמרי אפי' עולין עם הלולב. ובמשנ"ב מביא שהמאמר מרדכי וביכו"י חולקים על ה"ט"ז, ולדבריהם לכתחילה אין ליטול לולב אא"כ עליו שוכבים זע"ז, ועיין לקמן אות ב'. ויש להסתפק בהאי מצוה מן המובחר האם הוי משום שלכתחילה מחמירים שיהי' כפות כשיטת ר"י (וכן משמע מן ה"ט"ז סעק"א), או"ד, הוי משום הידור מצוה בדין נפרצו, ונפק"מ לאלו הסוברים שפסול נפרצו פסולו משום הדר ולפי המחבר לקמן בסי' תרמ"ט שפסולי הדר כשירים בשאר ימים, אפשר שאין כאן אפי' מצוה מן המובחר שלא ליטול לולב שנפרדו עליו בשאר הימים. (בספר בגדי ישע איתא שדין הרמ"א משום גדר שלא יבא ליטול לולב שנפרצו.)

פסול נפרצו

ב] לולב שנפרצו עליו פסול, ונחלקו הראשונים מהו נפרצו. המחבר, כפי מה שמפרש הרמ"א, סובר שנפרצו היינו שהעלין אינן עולים עם השדרה. לפי ביאור הלבושי שרד בדברי ה"ט"ז, ה"ט"ז סובר שאינו פסול רק כשהעלים תלויות למטה וגם נתקשו שא"א לאגדן למעלה, וכן סובר הלבוש וגם כמה גדולי אחרונים להלכה, אולם המשנ"ב בסעק"ו ובשער הציון אות ט' כתב שאפי' אפשר לאגדן למעלה פסול כיון שאינן עולים מאליהן. והרמ"א כתב שכל שכן שאם נעקרו העלין שפסול.

שיעור נפרצו שפוסל

ג] פסול נפרצו הוא רק ברוב עלין ובלבד שיהא כל הלולב מכוסה כדלקמן אות כ"ג, והמשנ"ב כתב שדין נפרצו תלוי ברוב כל עלה ועלה של רוב עלין. היכא שדי' טפחים העליונים כשרים ורק למטה מהם נפרצו, כשר, שרואים כל היותר מן השיעור כאילו אינו. אולם היכא שאין בלולב רק רוב שיעור הכשר הלולב שאינו נפרצו (דהיינו מעט יותר משני טפחים), ואם תצטרף חלק הלולב היותר מן השיעור תמצא שרוב הלולב הוי נפרצו, מסתפק הביכור"י אם אזלינן בתר רוב הלולב ופסול או בתר רוב השיעור וכשר, והביאו המשנ"ב. ובשער ציון מביא שדעת הביכור"י נוטה להכשיר בכה"ג, ולכאוי' כן מוכח נמי מדברי הב"ח

חוסן

ישועות

שהבאתי להלן בהלי הדס אות א' (ועיין להלן בענין זה). השער ציון אות י"ג מביא שהביכור"י מסתפק עוד, שאת"ל שיש להכשיר בספק הנ"ל שיש רק רוב של ד' טפחים, א"כ יש להסתפק כשרוב שיעור הכשר הוא למטה בלולב ולמעלה הוי נפרצו האם כשר או לאו. אמנם נלענ"ד שמ"מ אם אין אותו 'רוב של ד' טפחים כשרים' רצופים תוך ד' טפחים, אז וודאי פסול, משום דאז דומה קצת לסברת השבט הלוי בענין משולש בהדס (הבאתי דבריו להלן בהלי הדס אות א'). הנה החזו"א בסי' קמ"ו אות י"ט ביאר שמשמע מדברי הביכור"י שאם יש ד' טפחים שלימים של עלים כשירים בכל מקום שבלולב, כשר, ואף שהוא מלמטה, והחזו"א עצמו כתב שדבר זה צריך תלמוד, דדילמא אין להכשיר רק כשיש רוב הלולב ע"י שתחשוב כל הלולב, כגון לולב שעלין העליונים כשרים ואח"כ טפחים וחצי ממנו שהעלים הם נפרצו ואח"כ שלשה טפחים וחצי של עלים כשרים, בכה"ג יש להכשיר מחמת שרוב הלולב מכוסה [בעלים כשרים] אבל אם שלשה טפחים העליונים אינם מכוסים, ואח"כ טפחים וחצי מכוסים יתכן שפסול, (וביאר החזו"א שאין זה ענין לדברי הב"ח בהלי הדס שהבאנו לקמן בהלי הדס אות א', דהתם נקטם כשר מעיקר הדין, ולכן אי"צ לייחס תחתון של ההדס עם ראש ההדס משא"כ בלולב שא"א להכשירו מחמת אותו שיעור מועט שכשר כיון שאינו בראשו, ונקטם בלולב פסול, ולכן א"א להכשיר רק ע"י צירוף של כל הלולב).

החזו"א בסי' קמ"ו אות י"ז כתב שהלולב פסול בין בפרוץ רוב עלין [והיינו מספר העלין של שיעור הלולב] משום פסול נפרצו, ובין בנתגלה חצי השדרה או יותר [של שיעור הלולב] משום פסול אופתא, אף שרוב העלין קיימים, אולם דוקא שנתגלה השדרה. אולם אי"צ שתהא עלים כשרים יוצאים מרוב שיעור של השדרה, כגון אם נפרצו כל העלים היוצאים מבי' טפחים העליונים של השדרה כשר כיון שרוב השדרה מכוסה ע"י עלים התחתונים, ובלבד שתהא רוב מספר העלים כשרים. ועיין לקמן אות כ"ד שהחזו"א סובר שאפי' מיעוט השדרה מגולה פסול, וכדברי הגר"א.

טעם פסול נפרצו

ד' רש"י על המשנה כתב שנפרצו פסול משום הדר, וכן נראה מדברי הכל בו שמכשיר נפרצו בשאר הימים אולם הריטב"א כתב שהוא כאופתא שהוא פסול הגוף, וכן משמע מביאור הגר"א שכתב שהוא חרות. והשער ציון אות י"א הביא שני הדעות, אולם בפנים (במשנה ברורה) סתם כחיי"א שפסול הגוף הוא. (אמנם בסי' תרמ"ז סעק"י הביא שני הדעות בפנים.)

והנה יש לעיין, איך סובר רש"י שפסול נפרצו הוא משום הדר, הא איהו סובר שנפרצו היינו שניטלו העלים לגמרי, וא"כ תיהוי כאופתא שהוא פסול מגופו ולא רק משום הדר. ונראה שיש ליישב, שנפרצו תלוי ברוב מספר העלין ואופתא תלוי ברוב השדרה, וכן מפורש בחזו"א סי' קמ"ו אות כ"ו, וא"כ כשיש

חוסן

ישועות

רוב עליון במיעוט של השדרה ואותן עליון נפלו, בכה"ג אינו פסול רק משום נפרצו. (השו"ע הרב כתב שפסול נפרצו משום הדר).

נשברה השדרה

ה] המגן אברהם סעק"ב כתב שלולב שנשברה השדרה כשירה. ועיין משנ"ב סעק"ד שתמהו עליו הרבה אחרונים, ומביא שהבגדי ישע כתב שאין כוונת המג"א שנשברה ממש דא"כ לא עדיף מנקטם אלא מיירי שרק מתמוטט למטה. והערוני ידידי ר' י. ש. שיי שעדיין קשה, דלמה אינו פסול משום כפוף. ואין לחלק דהתם נוטה למטה והכא אינו מתמוטט למטה שהרי לשון הבגדי ישע הוא שמתמוטט למטה. שוב העירוני ר' שלמה דיקמאן שיי שכבר תמה כן בס' חג האסיף סוף סי' כ"א, עיי"ש. ונראה לענ"ד לתרץ דמש"ה התנה המג"א שצריך לאגד ראש השדרה. (השו"ע הרב הביא דברי המגן אברהם להלכה.)

פסול נחלקה תיומת

ו] לפי דעת המחבר לולב שנחלקה התיומת אינו פסול רק כשנחלקו רוב עליון של שיעור הכשר הלולב ועיין לעיל אות ג'. הרמ"א הביא שיש מפרשים שאפי' נחלקה רק התיומת עד השדרה פסול. גם כתב הרמ"א שנוהגין ליטול לולב שלא נחלקה העלה העליון כלל. המשנ"ב סעק"ז כתב שאי"צ לברך על לולב של חבירו כדי לקיים האי חומרא. איתא בביאור הגר"א שהעיקר לדינא שיש להחמיר כשיטת הרשב"א שאם נחלקה התיומת ברובו פסול, וכתב עוד שאם לא נחלקה רק מיעוטו אין להחמיר כלל.

הט"ז כתב דהא שהחמיר הרמ"א לכתחילה שלא ליטול לולב שהתיומת נחלקה קצת, היינו רק אם נחלקה טפח או יותר, אמנם תמהו עליו האחרונים, עיין ביכורי יעקב וחזו"א סי' קמ"ה אות י'.

הערוך השלחן בסעק"י וסעק"יא כתב שהעיקר לדינא שאפי' נחלקה רוב התיומת כשר ומברכין עליו אפי' ביום ראשון, אולם כשאפשר למצוא לולב שלא נחלקה התיומת ברובה, וודאי שאין ליטול לולב שנחלקה רובה כיון דנפיק מפומי דרבינו הרמ"א, ומשמע מיניי שלענין נחלקה מיעוטו לא החמיר כלל. והמשנ"ב משמע שיש עכ"פ ענין של מהיות טוב ליהרר שלא יהא נחלקה מיעוטו כלל. החזו"א בס"י קמ"ה אות א' כתב שאפי' לפי דברי הגר"א שיש לפסול מדינא לולב שנחלקה רובו, כשאין לו לולב אחר אפשר לברך על לולב שנחלקה כל התיומת אפי' עד השדרה כל שלא נחלקו רוב עלי הלולב.

טעם פסול נחלקה תיומת

ז] המגן אברהם בסעק"ו הביא מרבינו ירוחם שפסול נחלקה תיומת הוא משום לקיחה תמה, וכ"כ המשנ"ב. אולם עיין רע"א בחידושו למס' סוכה דף כט: שהוכיח מתוסי' שם שפסול משום שאינו הדר. והנה כפשוטו הי' יוצא נפק"מ מזה לענין אם אפשר להכשיר נחלקה תיומת בשאר הימים, (דהיינו אם ניחוש

חוסן

ישועות

לרע"א יש לפוסלו בשאר הימים), אמנם עיין בחיים וברכה אות קפ"ג בשם המהרש"ם, שיש להכשיר נחלקה התיומת בשאר הימים מחמת ספק ספיקא, ספק אם פסול נחלקה התיומת הוא ברוב עלין או בתיומת, ועוד ספק אם פסולי הדר כשרים בשאר הימים.

להכשיר נחלקה תיומת ע"י דבק

ח] ר' ישראל יעקב פישר זצ"ל בהסכמתו לספר ארבעת המינים השלם כתב שלולב שנחלקה תיומת אפשר להכשירו ע"י דבק, וחילי מדברי הביאר היטיב סי' תרמ"ח סעקט"ו. ובאמת כבר הקדימו המהרש"ם בדעת תורה, ועיי"ש במהרש"ם שהכריע שאם כבר נפסל הלולב אין להקל ע"י דבק, וסברתו שרבים חולקים על הביאר היטיב (ע"ש בשע"ת ובביכור"י סעקכ"ו), ועיין בדעת תורה שמ"מ עושה מזה סניף להתיר. ובנחלק רק מקצתו, שלפי החיי אדם והמשנ"ב טעם הפסול הוא משום שע"י הנענועים רגיל להיות סופו סדוק ברובו או בכולו, נראה שבוודאי מועיל לדבקו בדבק דאז אינו עומד שוב לפתוח ע"י נענועים, וכן מצאתי סברא זאת בהליכות שלמה דבר הלכה אות ח'. ועיי"ש עוד שהעיר שדברי המשנ"ב אינם פשוטים כ"כ, שנראה שאין זה סברת הר"ן (אמנם עיין בריטב"א דמשמע כסברא שהזכיר המשנ"ב), אולם מ"מ להלכה לא חשש רש"י זצ"ל כ"כ לנחלק כל שהוא. אולם נראה שיש ליזהר שלא תהא הדבק ניכר בין הסדקים וכמו לענין שופר, עיין רא"ש פ' ראוהו ב"ד סי' ב'.

לולב בעל שני תיומת והסרת קור"א

ט] לולב שנסתיימה בשני עלין, ונחלקה התיומת של אחד מהן, כתב המשנ"ב ע"פ דברי הבי"ח שפסול. אבל החזו"א סי' קמ"ה אות ד' חולק על הבי"ח ומשנ"ב, ומכשירו.

לולב שנסתיימה בשני עלין ונחלקו העלין מדיבוקו, הרי זה פסול לפי הגאונים, אולם מ"מ דעה זו אינו מובא בשו"ע, ולהלכה כשר הוא, אלא דאיתא בב"ח וביכורי יעקב שיש להחמיר שלא ליטול לולב כזה, ובסי' הליכות שלמה איתא מרשימות של הרה"ג רש"י א. זצ"ל שהמנהג להכשירו לכתחילה. אולם מ"מ הרה"ג רש"י א. זצ"ל הי' נוהג בעצמו להדר אחר לולב שאין לו חסרון זה. לולב שמחברים כל העלים זה בזה ע"י קור"א נכון להסירו מרוב העלין (כדי לנענע בו בקשקוש העלין)⁵ חוץ מגי עלין העליונים שלכתחילה אין להסיר הקור"א (כדי לצאת דעת הגאונים שסוברים שלולב שכלה בבי' עלין אם היו מחוברים ואח"כ נפרדו זה מזה פסול משום נחלקה תיומת כמבואר בביכור"י

---

⁵ אמנם אסור להסירו ביו"ט משום איסור תיקון מנא

חוסן

ישועות

סעק"ט⁶, אולם הספרדים אין נוהגים להסירו כלל כמשי"כ ס' רוח חיים למרן החבי"ף, ומובא בשדי חמד מערכת ארבע מינים סי' ב' אות א'.

שיהו העלין כפולים

[י] לפי המחבר אי"צ רק שתהא רוב עלי הלולב כפולים מתחילת ברייתו. והרמ"א הביא דעת הכל בו שאם אין עלה העליון (התיומת) כפול מתחילת ברייתו נמי פסול. ומפורש בשו"ע הרב שאי"צ רק שתהא רוב אורך העלה מכופל כדי שתהא נחשבת מכופל. ומסתברא דה"ה נמי שאי"צ רק רוב רחבו מכופל. אולם עיין בסי' מעדני שלמה עמ' פ' שמביא שהרה"ג ריש"א שליט"א סובר שאם אין שני צידי העלה מסתיימים בשוה למעלה פסול משום לולבא דסליק בחד הוצא, והביא שם שהרה"ג רש"ז א. זצ"ל חלק עליו שא"א לפוסלו משום כך שהרי רוב הכיפול קיים ורובו ככולו, ורק יש קצת סברא לפוסלו מטעם חסר כפי שצריך להיות ששני עלי התיומת שוין, ואי"צ לחשוש לזה רק כשניכר היטיב לעין שלא נסתיימו שני העלים בשוה (ומשי"כ שם נפק"מ בין הטעמים לענין פסול כל שבעה, טעות הוא, שהרי מפורש בביכור"י ושע"ת שפסול לולבא דסליק בחד הוצא של הכל בו אינו פסול כל שבעה). ועיין ספר הליכות שלמה שמביא שהרה"ג רש"ז זצ"ל הי' מכשירו עד טפת, ומ"מ אמר שכהיום שיש די מינים כשרים לרוב נכון להדר ליקח לולב שאין לו חסרון זה. ועיין עוד ס' ארבעת המינים למהדרין העי' כ"ח שאפי' לפי הרה"ג ריש"א שליט"א עד 2 מ"מ עדין כשר הוא, משום שאינו ניכר כ"כ, ולפי ר' אלישיב שליט"א הוי פסול הדר. (שוב שמעתי מר' ניסן קפלן שליט"א שיש אומרים שהרה"ג ריש"א שליט"א הכשיר להם עד 3 מ"מ, וי"א עד 5 מ"מ.) ועיין עוד שם ובשערי תשובה ובערוך השלחן אות י"ב ובארחות רבינו ח"ב עמ' רל"ה.

פסול לולבא דסליק בחד הוצא

[יא] אם היו כל עליו כהוגן מצד אחד וצד השני ערום בלא עלין פסול משום שזהו לולבא דסליק בחד הוצא לפי רש"י. ואם לא הי' לו לולב רק עלה אחד מצד זה ועלה אחד מצד זה שעולים עד סמוך לראשו, פסול משום לולבא דסליק בחד הוצא לפי הרא"ש. והפסול שהזכרנו לעיל באות שבסמוך שאין עלי הלולב כפולים, היינו פסול של לולבא דסליק בחד הוצא לפי הרמב"ם. ובטעם פסול לולבא דסליק בחד הוצא, כתב הר"ן שהוא משום פסול הגוף ופסול כל שבעה, וי"א שאין פסולו אלא משום הדר וכשר מיום ראשון ואילך. והריטב"א כתב שפסול של רש"י (דהיינו שצד אחד ערום בלא עלין) וודאי פסול הגוף הוא, ורק פסול של הרמב"ם (שאין עלי הלולב כפולים) אפשר לומר

---

⁶ ודרך אגב יש ללמוד מזה שאין צריך לחוש שהתיומת פסולה כשיש קור"א שמכסה התיומת, וכ"כ המאמר מרדכי סעק"ד

חוסן

ישועות

שהוא פסול של הדר. החיי אדם הביא בשם הריטב"א שגם פסול של הרא"ש וודאי הוי פסולו מגופו (אבל הריטב"א למעשה לא כתב כן). והלבוש כתב שכלם פסולים משום הדר (חוץ מפסולו של הכלבו), וכ"כ השו"ע הרב. והמשנ"ב בסעק"ג הביא דברי הריטב"א שפסול של רש"י משום פסול הגוף ופסולו של הרמב"ם אפשר שמשום הדר הוא. ובסעק"כ הביא דברי הלבוש לענין פסולו של הרא"ש שמשום הדר הוא, וצ"ע שאם נוקט כדברי הלבוש הול"ל שכולם פסולים משום הדר. שוב מצאתי שהחזו"א סי' קמ"ו אות ל"ד כבר העיר הערה זו, ומשמע שסובר להלכה שהוא פסול הגוף. ואפשר שסברת המשנ"ב דכיון שאינו מפורש בראשונים מהו טעם הפסול של הרא"ש, לכן דוקא התם נקט כדברי הלבוש.

עיינן בביכורי יעקב סעק"ח שכתב שמיום ראשון ואילך יש להכשיר כל לולב שאין לו רק אחד מהני ג' פסולים של לולבא דסליק בחד הוצא, שהרי הא דפסלינן כשיטת כולם היינו משום דמספקינן איזה מהן הוא הפסול האמיתי, ולכן מיום ראשון ואילך שחיוב לולב הוא רק מדרבנן יש להכשיר מספק. אולם עיינן בב"ח שכתב שהטור פסק ככל הפירושים משום דסובר שכולם נכללים בלולבא דסליק בחד הוצא. ולענין פסול של הכל בו כתב השערי תשובה שאינו פסול מיום ג' ואילך, והביכורי יעקב כתב שאפי' ביום שני כשר.

פסול יבש

יב [לולב שיבשו רוב עליו או שדרתו פסול. ועיינן בשער ציון אות כ"ד שמבואר שחלק יבש של הלולב אינו נמדד בשיעור של הלולב. אולם בשו"ע הגר"ז כתב שאינו נפסל רק ביבש רוב שדרתו (ולא במיעוט שדרתו). המשנ"ב סעק"ב כתב שאם נתייבש העלה העליונה פוסל הראב"ד, אולם עיינן חזו"א סי' קמ"ה אות י"א שמדייק מדברי הראב"ד תמים דעים שלא בא הראב"ד רק לומר שאם יבשו רוב עלי הלולב ורוב כל עלה ועלה אז בעינן שעלה אמצעית תשאר לח. הנה אפי' לפי המשנ"ב, הראב"ד אינו פוסל רק בנתייבש רוב עלה האמצעית שהרי כתב (בסעקט"ז) שכל פסול אין מקפידים בו רק על רובו ולא על מיעוטו, אולם הביאור הגר"א בסוף הסימן מביא מהריטב"א להחמיר אפי' יבש כל שהוא בעלה האמצעית. אמנם החזו"א ביאר שאין כוונת הריטב"א רק לומר שהיא הנהגה טובה ליראי מצוה, ועוד כתב החזו"א, שנראה כוונתו שאינו פסול מחמת יבש אלא פסול משום נקטם, ומיירי בנתייבש כ"כ שנופל במיעוד מעט ולכן הוי כנקטם, וסיים "וצ"ע".

עוד כתב החזו"א שם, דמה שמצוי הדבר שהחמה שורפת ראש העלה בחודה ממש ומראהו אדום אבל עומד בקשיותו, זה אינו בכלל יבש [וכשר למהדרין]. ועיינן בעמק ברכה שנוטה להכשיר בנשרף מחום השמש משום שכן הוא דרך הלולבים. מובא בכמה ספרים שהגרי"ז ס. זצ"ל הי' מחמיר שלא ליטול לולב שראשה נשרף מהשמש. ועיינן בס' ארחות רבינו ח"ב עמ' ר"מ שאפי' לשיטת בריסק כשרק מקצתו אדום כשר. בספר הליכות שלמה איתא שהרה"ג

חוסן

ישועות

רש"ז א. זצ"ל אמר שיש לבדוק בכל פעם אם הוא מחמת השמש בלבד או שמא התחיל באמת להתייבש.

שיעור היבשות

יג] המחבר כתב שמשוכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו זהו יבש הפוסל בלולב. והרמ"א הביא י"א דלא מיקרי יבש אלא כשנתפרך בצפורן מחמת יבשותו, והמשנ"ב כתב שרוב הפוסקים לא הסכימו לפירוש שהביא הרמ"א, ואפי' הרמ"א גופא לא כתב פירוש זה רק ליישב מנהג מקומותיו שנהגו לסמוך ע"ז כיון שלא הי' מצוי להם לולבים לחים, וע"כ אין לנהוג להקל כהרמ"א כי אם בשעת הדחק.

טעם פסול יבש

יד] בטעם פסול יבש, כתב המשנ"ב משום שאינו הדר. אולם עיין סי' תרמ"ט שער ציון אות נ"ג דיש מחמירים לפסול יבש משום לא המתים יהללו ק-ה (כדעת הראב"ד).

לולב לבן ולח

טו] עיין אשל אברהם (בוטשאטש) שכתב שאם הי' הלולב לח לפנינו, גם אם הוא לבן לגמרי אין בו חשש פסול.

פסול נקטם

טז] נקטם ראשו פסול. כתב המחבר שנקטם ראשו היינו שנקטמו רוב עלין העליונים. ונחלקו האחרונים בביאור כוונתו, הב"ח הטי"ז והגר"א פירשו שהפסול הוא כשנקטמו רוב ממספר העלין הגבוהים מן השדרה. ולפי דבריהם לפי המחבר אין קפידה בקטימת התיומת רק אם נקטמו רוב העלין הגבוהים מן השדרה. ולפי דבריהם אינו מבואר מהו שיעור הקטימה להיות נחשב קטום, והלבוש מחמיר אפי' בנקטם מקצת מן העלה. הנהר שלום והמאמר מרדכי פי' שהמחבר מיירי בלולב שנסתיימה בשני עלין, ונקטמו הני שני עלין ברובן, ולפי דבריהם פסול נקטם הוא בתיומת, ורק שלפעמים יש ללולב שני עלין לתיומת ולפעמים יש לו רק עלה אחד לתיומת, ולעולם אין קפידה רק בקטימת התיומת ולא בשאר עלין ואפי' העלין הגבוהים מן השדרה. גם מבואר מדבריהם שלפי המחבר שיעור הקטימה הוא ברוב העלה. הנה המשנ"ב סתם להלכה כפי' הראשון, ובביאור הלכה הביא ב' הפירושים. ולבי' הפירושים לפי הרמ"א הכל תלוי בקטימת התיומת, שאם נקטם התיומת פסול ואם לא נקטם כשר. גם מדברי הרמ"א אינו מבואר מהו שיעור נקטם לפסול, והמשנ"ב הביא מביאור הגר"א לפסול אפי' במקצת.

איתא בעקרי הד"ט סי' ל"ג אות כ"א שהקוץ הארוך והדק שבראש עלי הלולב אינו מגוף העלה ואם נקטמה כשר.

נקטם צד אחד של העלה

יז] בענין לולב המסתיים בתיומת אחת ונקטם צד אחד של העלה הכפול והשני נשאר שלם, כתב הבית דוד בסי' תמ"ו להכשירו, אולם בסי' תמ"ח חזר בו, ובביכור"י סעקט"ז הביא דבריו הראשונים להכשיר ובסי' תוספת ביכורים הודה שטעה בזה. והביכורי יעקב למד מדברי הבית דוד (הראשונים) דה"ה בלולב בעל שני תיומות ונקטמה אחת מהן שכשר, ולכאוי' אם תדחה דבריו לענין לולב המסתיים בתיומת אחת ה"ה שיש לדחות דבריו לענין לולב בעל שני תיומות. אולם המשני"ב סעקכ"ט הביא דברי הביכור"י להלכה רק לענין לולב בעל שני תיומות (והיינו משום שהבית דוד חזר מדבריו לענין לולב בעל תיומת אחת). שוב מצאתי שהבית דוד עצמו מכשיר בלולב בעל שני תיומת, שאף שחזר מדבריו לענין לולב שנסתיימה בעלה אחד, מ"מ לענין לולב שנסתיימה בשני עלין כתב בפירוש שכשר, ומובא בשדי חמד מערכת ד' מינין סי' ב' אות ד'. (עוד יש להעיר שיש סוברים להלי' שאפי' בלולב בעל תיומת אחת כשר.)

טעם פסול נקטם

יח] הנה מבואר מדברי המגן אברהם שנקטם פסול משום הדר, אמנם איתא באור שמח פ"ח מהל' לולב ואתרוג בד"ה והנראה לרבינו, שנקטם פסול נמי משום לקיחה תמה (לבד פסול הדר). (ועיין עוד בענין זה במילואים לסי' ארבע מינים השלם.) ונפק"מ מזה לענין הא שכתב רע"א (דו"ח רע"א כתבים עמ' פ"ח, ועכשיו נדפס בחי' רע"א למס' סוכה דף כט:) על הא שכתב המג"א סי' תרמ"ח סעקט"ז בשם המבי"ט שאין פוסלים רק כשניכר הפסול כשאוחזים בידו, דהיינו דוקא בפסולי הדר שיש סברא שאם אינו ניכר לעין כשאוחזו בידו אלא ע"י שימת עין בדיוק לא נפיק מכלל הדר, אבל כל שמטעם חסר הוא י"ל שאפי' אינו נראה רק בשימת עין בדיוק מ"מ לא מקרי תמה. אמנם מ"מ כתב רע"א שאפי' בפסולי חסר אינו פסול אלא כשיעור חגירת צפורן. (אולם באמת בפמ"ג מבואר שטעם המגן אברהם אחרת הוא, שדוקא בפסולי החוטם תלוי אם נראה לעין כשאוחזו בידו משום שכל הטעם שפוסלים בחוטם יותר משאר האתרוג הוא רק משום ששם אדם רואה יותר מבשאר מקומות והובאו דבריו בשער ציון סי' תרמ"ח אות מ"ט אולם הרדב"ז המובא בדעת תורה סי' תרמ"ח סעיף ט' נ' מוכח שסובר כרע"א, וגם המבי"ט עצמו משמע דלא קאי דוקא לענין החוטם.) ובסי' הליכות שלמה דבר הלכה אות ד', איתא שאפי' בפסולי חסר מ"מ מה שניכר רק ע"י מכשיר מיוחד כזכוכית מגדלת לאו כלום הוא (וכ"כ כמה גדולי אחרונים לענין שאר מקצועות התורה.) ולמשל לענין אתרוג אם הבחין בנקודה כל שהוא שאין ניכר לעין שיש שם חסרון כלל, וע"י המכשיר ראה שיש שם חסרון, אין להתחשב בכך כלל והריהו כשר ומהודר לכתחילה, וכל שכן כשלא נראה כלום קודם הבדיקה, ורק בכה"ג שלפי ראות העין יש חשש חסר וכדו' יש להשתמש בזכוכית מגדלת לברר הספק.

חוסן

ישועות

עיין בסי' מעדני שלמה (עמי' פ"ב מובא גם בסי' שלמי מועד עמי' קכ"ז) שהחומרא לפסול לולב בנקטם כל שהוא שאינו ניכר לעין הוא חומרא חדש שהתחילו להחמיר בימינו. אמנם העירני הרה"ג ר' אשר חיים ליבערמאן שליט"א להא דאיתא במפתחות לסי' אמרי כהן על סי' י' שמסתפק לפוסלו, וספר זה נדפס לפני בערך שבעים שנה. [גם שמעתי עדות בשם ר' משה הלר שיש מנהג ותיק בירושלים לחוש לדיעה זו שפוסלת נקטם משהו שאינו ניכר לעינים בראש הלולב].

פסול נקטם בשעת הדחק ובשאר הימים

יט] כתב הרמ"א היכא דליכא אחר מברכים על נקטם, והמגן אברהם הק' על הרמ"א דלא דק, שהמרדכי לא כתב כן רק על הדס, וכן הק' הבי"ח, ועיין במחצית השקל ובבית מאיר שהביאו הט"ז בריש סי' תרמ"ו שכתב שמפורש במרדכי דקאי על לולב. ועיין בשדי חמד מערכת למ"ד כלל קמ"א אות כ"א שהביא מסי' תרשיש שהם שגם בדברי היראים יש לדקדק דקאי על לולב נמי. הנה הרבה אחרונים נקטו כדברי המגן אברהם שהמרדכי לא קאי רק על הדס, ומ"מ יישבו דברי הרמ"א, שסמך הרמ"א בדליכא אחר על הראשונים דסברי שנקטם ראש הלולב היינו דוקא ברוב עלין עליונים ולא דוקא התיומת, וגם אם נסבור דאעלה אמצעי קאי יש דעת הראב"ד ודעת בעל העטור דדוקא אם נקטם גם מהשדרה או עד השדרה פסול, ומצורף לזה הפוסקים המקילין בפסולין במקום הדחק, כמבואר בביאור הלכה. והמשנ"ב סתם כהני פוסקים, וכתב שלפ"ז אין להקל אפי' בשעת הדחק רק בשלא נקטמו רוב עלין עליונים, ושלא נקטם רק מקצתה. ולפי כל הנ"ל נראה שיש להכשיר פסול נקטם בשאר הימים שהרי יש לנו ספק ספיקא דילמא נקטם התיומת כשר בשאר הימים ודילמא הדר כשר בשאר הימים.

פסול נסדק כהימניק

כ] לולב שנסדק כהימניק (דהיינו שנתרחקו סדקיו זה מזה) פסול. הנה הלבושי שרד מחמיר אף בנסדק קצת, אמנם המהרש"ם נחלק עליו דדוקא בנתרחקו הרבה פסול. ולפום ריהטא משמע שלפי הלבושי שרד כמעט כל נסדק נחשב נסדק כהימניק ופסול, ולפי המהרש"ם לא הוי כהימניק עד שיתרחקו מרחק רב ביניהם. אולם עיין בהליכות שלמה ועוד שביארו שאפי' לפי הלבושי שרד אינו פסול רק בנתרחקו ממש הסדקים זה מזה. עוד יש להעיר שמצינו שהרבה פוסקים נקטו דרך ממוצע שנסדק כהימניק היינו שנתעקמו העלים ופונים זה לכאן וזה לכאן וניכר הנטי' של שני חלקי העלים כל אחד לצד אחר. והמהרש"ם נתן סימן שכל שאם מניח הלולב בשכיבה על השלחן או שע"י נענוע נוגעים זה בזה אין זה בכלל הימניק וכשר. ונראה שיש עוד צדדים בענין זה, והכל לפי ראות עיני המורה. [וכפי המובא בארחות רבינו ח"ב הימניק משהו לא הוי

חוסן

ישועות

הימניק אפי' אם נוטים כל אחד לצד אחר רק אם ניכר היטיב נטייתו כל אחד מחבירו.]

נסדק כהימניק בשאר עליו

כא] הנה מבואר מהלבושי שרד שלפי המחבר לא פסלינן לולב שנסדק כהימניק רק אם נסדקו רוב עלי הלולב, וכן הביא הביאור הלכה משמו, ועיי"ש מש"כ בזה. גם הלבוש סובר שאינו פסול רק בנסדקו רוב העליון. אולם מוכח מביאור הגר"א, וכן ממשבצות זהב אות ח' שסברי שגם לפי המחבר פסול נסדק כהימניק הוא רק בתיומת. ועיין עוד בכף החיים שנקט לדבר פשוט שלפי המחבר אינו פסול רק בנסדקו רוב עלי הלולב.

הנה דעת המגן אברהם בדעת הרמ"א דנסדק כהימניק לא נאמר על התיומת לבד, אלא אף על העליון שאצל התיומת (ולכאוי' כוונתו לשתי העלים שנמצאים בדרך כלל על שתי צדדי התיומת) וכן פסק החיי אדם להלכה. השער ציון הביאו נמי, ומשמע שסובר שנכון לחוש לזה. גם מבואר מחזו"א ס"י קמ"ה אות ח' שנקט שזהו הביאור במגן אברהם (אמנם לא כתב שם אם חוששין לדבריו). ועיין בעמק ברכה אות ט' שתמה שאם פ"י זה בדברי המגן אברהם נכון, נמצא שהמגן אברהם חידש פסול שלא נמצא בראשונים, ובכל הראשונים מבואר שאין שום עדיפות בעליון שאצל תיומת לענין נסדק. ועוד יש להעיר, שהשו"ע הרב, וכן הפמ"ג (במשבצות זהב) וכן הביכורי יעקב נקטו שכוונת המגן אברהם שהשדרה שאצל התיומת סדוק. ועוד, אפי' לדברי החי"א ומשנ"ב, הט"ז והגר"א חולקים על המגן אברהם.

טעם פסול נסדק כהימניק

כב] המגן אברהם הביא מרבינו ירוחם שנסדק פסול משום לקיחה תמה, אולם בביאור הגר"א סוף הסימן כתב שפסול משום הדר. ובארחות רבינו ח"ב כתב שלפי רע"א שחולק על המג"א בענין נחלקה תיומת, ה"ה נסדק פסול משום הדר, אמנם לא ידעתי מני"ל לומר כן. וראיתי בס' לקיחה תמה שהעיר, שהמשנ"ב לא הביא כאן דברי המגן אברהם בשם רבינו ירוחם שמכשיר פסול נסדק בשאר ימים כמו שהביאו לעיל בסעקי"ז, ונלעני"ד דאפשר ליישב דהכא חשש המשנ"ב לדברי הגר"א הנ"ל, וצ"ע. שוב העירוני ת"ח א' שליט"א דנראה שיש להוכיח שסובר המשנ"ב כהגר"א בזה, שהרי בסוף הסי' העתיק הביאור הלכה דברי הריטב"א והר"ן, שהם המקור לדברי הגר"א, ודו"ק. אמנם בס' לקיחה תמה כתב דאפשר שרבינו ירוחם ומג"א לא כתבו שנסדק פסול משום לקיחה תמה רק משום דסברי שפסול נסדק הוא בשדרה, משא"כ לדידן שהוא בתיומת פסול משום הדר. ואם כנים אנו בדיוק זה במשנ"ב, יש לפסול נסדק כהימניק בשאר הימים נמי, אמנם עיין בהערות אבן ישראל על המשנ"ב שכתב שיש להכשיר נסדק כהימניק בשאר ימים, משום ס"ס שמא אין פסולו משום הדר, ואפי' פסולו משום הדר שמא הדר כשר בשאר ימים.

פסול של שדרה מגולה במקצתה

כגן לולב של ציני הר הברזל דהיינו שאין עלי הלולב מכסין זה על זה (דהיינו שאין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה), פסול. פסול זה הוא פסול הגוף, ומשום דהוי אופתא. וכן מפורש בריטב"א דף כט: ד"ה נפרצו, וצ"ע על המשני"ב סעק"כ דמשמע שסובר שפסול הדר הוא, וכבר העירו החזו"א סי' קמ"ו אות ל"ד ועמק ברכה בזה.

עוד בענין הני"ל

כדן עיין בביאור הגר"א סעיף ב' שכתב שאפי' רק מיעוט השדרה מגולה פסול. ועיין בביאור הלכה שהקי' על הגר"א דהא כל הראשונים דימו לולב להדס לענין זה, ובהדס גופא קיי"ל שאי"צ רק שתהא רוב השדרה מכוסה, ועי"ש שהביא שגם דעת שו"ע הגר"ז שאי"צ רק רוב השדרה מכוסה, ומסיק שאפשר שהגר"א דייק כן מלשון המחבר שכתב סתם שדרו של לולב ומשמע שסובר דבעינן שיהא כולו מכוסה. החזו"א סי' קמ"ו אות כ"ד וכ"ה מכריע להלכה כדעת הגר"א.

הנה מבואר מדברי הרמ"א סעיף ב' שעלי לולב שפסולין משום נפרצו חשובים כאילו אינם וצריך לשער אם הלולב נשאר מכוסה בעלין כשיתחסר הני עלין. ולא מצאתי מפורש מהו הדין בשאר פסולים, האם גם בכל הפסולים רואים כאילו עלים הפסולים אינם, כגון שיבשו מקצת עליו, ועיין שער ציון אות כ"ד ושו"ע הגר"ז סעיף ט"ז. איתא בכמה ספרים שלפי דברי הגר"א יש להקפיד שלא למדוד שיעור הלולב מהעלה התחתון שהרי נגדו אין עלה ואינו נכנס בשיעור, וכן מבואר מדברי החזו"א סי' קמ"ו אות כ"ז. אמנם הערוך השלחן סובר שמוודדים גם ממקום שאין בו שני עלים וכן יש להוכיח משו"ע הרב.

פסול לולב כוץ או קוץ

כהן לולב שיש לו קוצין בשדרתו או שנצמת ונכוץ פסול. וטעם הפסול הוא משום שאינו הדר. בספר כשרות ארבע מינים עמ' קס"ד מצדד לפסול לולב שיש בראשו קמטים קטנים וצפופים כשלשלת, אמנם בארחות רבינו ח"ב עמ' רמ"ד מכשירו.

פסול לולב עקום

כזן לולב עקום לצד שכנגד השדרה או לאחד מצדדיו פסול, ואם עקום לצד השדרה כשר. ופסול עקום הוא מטעם הדר. ועיין בשע"ת סעק"ה

⁷ וכ"כ השו"ע הרב בשם הלבוש

חוסן

ישועות

שלכתחילה יש ליזהר שלא יהא עקום כלל לצאת מידי ספק. אין לולב בכלל עקום אא"כ עקום הרבה לפניו או לצדדיו (ב"י, והובא להלכה בדעת תורה ובחיים וברכה אות רל"ט). איתא בס' חיים וברכה אות ס"ו שמצד הידור מצוה יש להדר שלא תהא הלולב עקום אפי' לאחוריו, וגם שלא יהא עקום אפי' במקצת. אמנם עיין ס' תורת ד' מינים שתמה עליו דמנין לו לומר כן. איתא בשו"ת הלכות קטנות ח"ב ס"י רכ"א שאפי' לולב שגדל עקום אפשר להישיירו וכשר, ומובא בשדי חמד מערכת למ"ד כלל קמ"א אות כ"ב. אולם הרמב"ן בהשגותיו להל' לולב להראב"ד כתב שבכה"ג פסול, (אולם שמעתי דאפשר לומר שרק הרמב"ן לשיטתו סובר כן, שהרמב"ן שם סובר שלולב עקום פסול משום בעל מום ויש סברא לומר שפסול הגוף קשה טפי להחזירו להכשירו.) ועיין עוד בשדי חמד שכתב שצריך שלא יהי' ניכר כלל שהי' עקום מקודם, דומי' לדברי ההג"א פ' לולב הגזול דהדס שהיו ענביו מרובים מעליו שאם מיעטן כשר אף שבא מכח פסול, משום שאינו ניכר בו הפיסול.

פסול לולב כפוף

כז] לולב ששדרתו כפופה בראשו פסול. דעת המחבר שאם רק העלין כפופין כשר, אמנם יש מן הפוסקים שמחמירים בזה לפסול כדעת הר"ן והריטב"א. והרבה אחרונים כתבו שלכתחילה יש להחמיר כדעת הני פוסקים, אמנם מי שמנהג אבותיו בידיו להדר דוקא אחר לולב עם קנעפיל אין לו לבטל מנהגו. כתב ה"ט"ז שאפי' לפי דעת המחבר אם גוף העלין נכפפו הרבה לאמצען פסול. וכתב המגן אברהם בשם הלבוש שאם כל העלין או רובן כפופים פסול אף לדעת המחבר, אבל דעת ה"ט"ז שאין לחלק בזה. איתא בארחות רבינו ח"ב עמ' רמ"ו בשם החזו"א זצ"ל ובעל הקהילות יעקב זצ"ל דהיכא שראש העלה רק כפוף לצד אחד ולא למטה, הרי הוא כשר ומהודר לכו"ע. ובס' ארבעת המינים למהדרין איתא בשם הרה"ג ר' ניסים קרליץ שליט"א שאם העלה כפוף מעט מאוד כשר לכו"ע.

לולב הקנרי

כח] לולב הקנרי איתא באגרות משה או"ח ח"ד ס"י קכ"ג שפסול אפי' בדיעבד, ומי שמוכרו למצות לולב עובר בלפני עור וגזל. אולם איתא בס' הליכות שלמה ובס' כשרות ארבעת המינים שר' שלמה זלמן זצ"ל הכשירו. ועיין בס' כשרות ארבעת המינים איך לזהות לולב הקנרי.

לולב המובחר והמהודר

כט] איתא בס' חיים וברכה אות ס"ו שהדר המובחר בלולב יתייחס לו ח' תנאים א) שיהא לח וירוק מראשו לסופו הן השדרה והן העלין. ב) שיהא נאה והדר בתוארו וגידולו ושיהא ישר כשרביט. ג) שלא יהא נקטם אף משהו מראש

חוסן

ישועות

התיומת. ד) שלא יהא העלה העליון נסדק ונחלק כלל. ה) שלא יהו העלין פרודין זה מזה כלל. ו) יהדר אחר לולב שכלה באמצע למעלה בחד תיומת. ז) שלא יהא בו חשש מורכב. ח) שלא יהא מהנתגדל בעציץ שאינו נקוב. ונראה שיש לציין עוד מה דאיתא בראב"ד בהל' לולב (סי' רל"ג) "עוד אני אומר על כל הפגומין שהזכרנו בין אותן שפסולים ביום ראשון וכשרים ביום שני בין אותם הפגומים שהכשרנו בכלל דברינו אפי' ביום ראשון דוקא היכא דלא משכח שלמים אבל היכא דמשכח שלמים מצוה בשלמים משום זה ק-לי ואנוהו", עכ"ל.

פסול כבוש בלולב בהדס ובערבה

כתב הפתחי תשובה (יו"ד סי' פ"ז סק"י"ט) שלא נמצא בשום מקום שלולב הדס וערבה נפסלים משום כבוש. ויש להעיר דמבואר מהראב"ד בהל' לולב (מובא ברא"ש פ' לולב הגזול סי' א') שמותר לשרות הדסים וערבות במים, ומזה משמע דליכא פסול כבוש, ובהשגות הרמב"ן על הראב"ד איתא דשייך פסול כבוש גם בהדסים וערבות. וכן המאירי במגן אבות עמ' קל"ט כתב שגם בלולב שייך פסול כבוש. ומדברי המהרי"ל הל' לולב מוכח שמותר להעמיד ערבה במים, והארחות חיים (מובא בב"י סי' תרנ"ד) התיר להעמיד לולב במים, וא"כ משמע דסברי דליכא פסול כבוש. ועיין עוד בשו"ת חת"ס יו"ד (סי' פ"א) שחושש לפסול כבוש גבי לולב ואפי' במים. והנה הא"ר והפמ"ג (סי' תרמ"ח) כתבו שאין כבוש כמבושל ע"י מים בדבר המותר, ודלא כדברי המגן אברהם שם, ולפי דבריהם אין ראוי כלל מדברי המהרי"ל והארחות חיים דליכא פסול כבוש בלולב והדס וערבה, דכולם מיירי במעמידים במים, אמנם מדברי החת"ס הנ"ל חזינן שחשש לדברי המג"א.

ובענין זה יש להעיר שלענין הלכה אף שמצינו כמה ראשונים שפוסלים כל המינים משום כבוש, מ"מ מצוי מאוד שיש כמה צדדים להקל, א' בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' קכ"ב) כתב שאפי' לדעת אביו מ"מ החלק של הג' מינים שהוא למעלה מן המים ליכא בו דין כבוש כמבושל. ועיין עוד בשדי חמד (מערכת למ"ד כלל קמ"א אות ט"ו ומערכת כ"ף כלל מ"ד וכלל מ"ו).

ב' הביכור"י (סי' תרמ"ח סקמ"ב) כתב דכיון שכתב סי' אמרכל שפסול כבוש משום הדר (וכן איתא בסידור רש"י סי' רצ"ז מובא במוסף רש"י על הסוג"י שם), אם רואה שלא נשתנה מחמת הכבישה במים אי"צ לחוש. אמנם הפמ"ג (סי' תרמ"ט סק"ב) כתב דאפשר דכבוש פסול משום שנשתנה ולא במלת"י קאי, וכן צידד הכת"ס הנ"ל. ועיין עוד סי' פסקי תשובות (סי' תרמ"ט אות א').

ג' איתא בסי' חיים וברכה שיש להכשיר אפי' אתרוג שהי' כבוש במים מעת לעת בשאר ימים, דכיון דפסול כבוש הוא משום הדר יש כאן ס"ס, דילמא הדר כשר בשאר ימים, ודילמא אין כבוש כמבושל ע"י מים בדבר המותר, אמנם להפמ"ג הנ"ל ליתא להאי ס"ס.

הל' הדס

פסול של אינו משולש

א] למצוה לכתחילה בעינן שיהא כל שיעור ההדס עבות, דהיינו שיהו ג' עלין או יותר יוצאין בגבעול אחד מכל השיעור של ההדס, אמנם אינו מעכב רק שיהא רובו משולש. האי רוב אינו צריך להיות רצופים אלא אפי' מפוזרין כשר (כן משמע מפמ"ג שרק מסתפק כשההדס יותר מג' טפחים ויש רוב של ג' טפחים מפוזר תוך יותר מג' טפחים וכן מבואר מדברי הביכור"י סעק"ד).

הנה החזו"א מסתפק אם משערין ברוב שטח של ג' טפחים מן הענף או ברוב קנים שיש בתוך הג' טפחים, ובסי' קמ"ו אות ד' כתב שאפי' משערים ברוב קינים של הבד מ"מ יש לפסול נמי ברוב העץ מגולה, עיי"ש. אמנם בשו"ע הרב מפורש דאזלינן רק בתר רוב קינים, ולכן נראה שבשאר ימים יכול לסמוך על רוב קינים לבד.

הביאווה"ל הביא נידון בציור שההדס ארוך יותר מג' טפחים, האם צריך שיהא רוב של כולו משולש או מספיק שיהא רק מעט יותר מטפח וחצי ממנו משולש, ואת"ל דלא בעינן רק רוב של ג' טפחים שבו שיהו משולשים, יש לדון אם מספיק שיהא אותם קינים מפוזרים תוך כל אורך הבד או לא, והביא שהב"ח כתב שאי"צ שיהא רוב של כל הבד משולש. ולענין הנידון השני הביא שהפמ"ג מסתפק בזה והביכור"י מיקל, אמנם השבט הלוי (חלק ז' ס"י פ"ב) מכריע לחומרא בזה, משום שאין סברא שיהא זה חשוב כמשולש, דכיון שרוב הבד אינו משולש איך יהא זה נקרא מין עבות.

הדס שהיו בכל שיעור ארכו ג' עלים בכל קן ונשר עלה א' מכל קן יש בזה פלוגתא בין הראשונים, ולענין הלכה כתב המשנ"ב שנקטינן להקל במקום הדחק. ואם מעיקרא לא הי' רק רוב קיני הבד משולשים ועכשיו נשר אחד מכל קן, דהשתא צריכים לסמוך אתרי רובי כתב הביאווה"ל שצ"ע להקל, והחזו"א כתב שזה ודאי פסול, אמנם השו"ע הרב מכשירו. ונלענ"ד בסברת השו"ע הרב דזה לא הוי כלל כתרי רובי, דהא דין עבות הוי פסול הגוף וגדר המין, משא"כ נשרו העלין לפי כמה ראשונים לא הוי רק פסול הדר (עיין משנ"ב ס"י תרמ"ז סעק"י), וא"כ התרי רובי לא שייכי להדדי כלל.

החיים וברכה בהג"ה לאות נ"ב כתב דכיון שעיקר עבות בראשו לכן אפי' לוקח הדס שרק רובו משולש, מ"מ יהדר שיהא ראשו משולש עכ"פ.

איתא בסי' מעדני שלמה בשם הרבה פוסקים שמסתכלים על הדסים כמו שמסתכלים על האתרוג ממרחק קצת וכל שנראה לעין דהוי משולש די בזה, ובסי' ד' המינים למהדרין איתא שהגר"מ שפירא שליט"א אמר שהביא הרבה הדסים למרן החזו"א זצ"ל והי' בודק את ההדסים בראי' שטחית (נראה שכוונתו לומר ממרחק קצת כמו גבי אתרוג וכנ"ל) אם הם משולשים. איתא בסי' חידושים וביאורים שהחזו"א זצ"ל הי' סובר שאפי' אם העלים אינם יוצאים

חוסן

ישועות

בשורה ממש אלא רק שורשיהם נפגשים שזה ודאי משולש מיקרי. (פסול זה הוי פסול הגוף ופסול כל שבעה)

פסול יבש

ב) יבשו רוב עליו פסול, אא"כ לא נתייבשו הג' עליו העליונים, ולפי דיעה אחד במחבר בכה"ג צריך שיהא אותן ג' עליו לחים ולא כמושים. והמחבר הביא שיש מפרשים שכשרוב עליו יבשים אין צריך שיהא ג' עליו שבראשו לחים, אלא צריך שישתייר ג' קינין ובכל קן עלה אחד לח ואותו עלה יהי בראשו, אמנם כתב המשני"ב שהלכה כדיעה ראשונה הנ"ל. כתב המחבר דלא מיקרי יבש אלא כשילבינו פניהם, שאפי' נפרך בצפורן ולא נתלבן פניו כשר. ואיתא בס' ד' המינים למהדרין בשם ר' ניסים קרליץ שליט"א שלא דוקא הלבינו פניהם להיות לבן, אלא העיקר שניטל ירקותו ולכן אם נהי' חוס ונפרך בצפורן פסול. (יש מח' אם פסול יבש משום הדר או משום שהוא כמת, עיין לעיל הל' לולב אות ט"ו).

נתיבשו ג' עליו העליונים

ג) כתב הב"ח שאם לא יבשו רוב עליו אבל נתייבשו הג' עליו העליונים פסול, שכשם שאם ג' עליו העליונים לחים מצילים על הכל כמו"כ אם הם יבשים פוסלים הכל, והביאוה"ל הביא כמה אחרונים שחולקים עליו, ומסיק שהמיקל בזה בדלית ל"י אחר אין למחות בידו.

נתיבש עצו

ד) הפמ"ג נוטה לומר שאם נתייבש העץ (ברובו) אף שנשארו העליו לחים פסול, והמשני"ב סעק"כ הביא שהביכור"י חולק וסובר דלא שייך פסול כלל ביבשות העץ של הדס (ועדיין לא מצאתי דברי הביכור"י, שוב העירוני ר' שלמה דיקמאן ש"י שכבר תמה כן ס' הל' חג בחג שדבר זה לא נמצא בביכור"י). הנה השער הציון לקמן ס"י תרמ"ט אות נ"ג הביא ש"י הראב"ד שמחמיר לפסול יבש משום שחשוב כמת, וז"ל הראב"ד בתמים דעים "ובוודאי כיון שהוא מת כמי שאינו דמי וכשל אשירה ועיר הנדחת הוא דמיכתת שיעורי "... ונראה, שאולי יש לומר שאפי' הביכור"י יודה שלפי ש"י הראב"ד פסול נתייבש העץ אף שנשארו העליו לחים, וכדברי הפמ"ג, וא"כ כיון שאנו חוששים לש"י הראב"ד, כמבואר משער הציון, נראה שיש עוד סניף להחמיר לפסול נתיבש העץ אפי' בשאר הימים.

נקטם ראש עץ ההדס

ה) בסעיף י' הביא המחבר שני דיעות לענין אם פסלין נקטם ראש העץ של הדס, אמנם ביארו האחרונים שהמחבר סובר להלכה שכשר, ומוכח כן

חוסן

ישועות

מדסתם בסעיף אי שכשר. הרמ"א כתב שטוב להחמיר במקום שאפשר. הטעם להכשיר נקטם בהדס הוא משום שבהדס ענפיו חופים עצו, וכתב הפמ"ג (מובא בשער הציון אות ל"ב) שלפ"ז אם אין שם עלים לחפוף על ראשו אין להכשירו, אבל החזו"א חולק ומכשיר אפי' בדליכא עלים חופים על ראשו. כתב המשנ"ב שלפי הדיעות שנקטם ראש ההדס פסול, ה"ה שיבשו עלים שבראשו פסול. והנה אע"ג דלא מיקרי נקטם ראשו בהדס עד שנקטם ראש העץ, מ"מ סברי כמה אחרונים שלמצוה מן המובחר יש להדר אחר הדסים שאפילו עלים שבראשיהם לא נקטמו (מגן האלף בקונטרס אחרון). עוד יש להעיר דאיתא בדע"ת סוף סי' תרמ"ז בשם כתבי דע"ק שאם נקטם רוב העלה דינו כאילו נקטם העלה מן הבד, ולכן אם חסר רוב העלה של רוב העלין פסול. (לפי הסוברים שיש פסול נקטם, הפסול הוא משום הדר.)

בענין ענפים היוצאים מן הבד

[ו] מבואר מדברי החי"א והמשנ"ב והחזו"א שיש לחשוש לשי' הר"ן שענפים היוצאים מן הבד סמוך לקן צריך להסירם (אמנם דוקא כשיוצאים בין עלי הקן, אבל ביוצא בין הקינים לית לן בה אפי' לפי הר"ן). יש להעיר שאפי' לפי הר"ן מ"מ אינו נפסל (אפי' לא הסיר הענפים) אא"כ יש ענפים יוצאים מרוב קיני ההדס. וכתב החזו"א שמ"מ אם חושש שיחתוך את ההדס בחתיכת הענפים, יש לסמוך אדברי הקרבן נתנאל-ל שמעיד שהמנהג שלא להקפיד ע"ז. השע"ת בסוף הסי' הביא מדברי ההלכות קטנות שהדס שיש בו סעיפים הרבה, אפשר לתקנו ע"י שיחתוך הענפים ולא ישיר רק אחת מהם. ומבואר מדברי ההלכות קטנות שם שאפי' חתך האמצעי והשאר ענף מן הצד שפיר דמי ובלבד שיחתוך עד סמוך למקום חיבורו שלא יהא ניכר מקום החתך.

תכיפות קיני העלין זל"ז

[ז] השע"ת הביא שהמור וקציעה סובר שאם אין העלים מגיעים עוקצו של זה לראשו של זה פסול, ועיין חיים וברכה אות נ"ט שהאריך בזה והביא סמוכים לדבריו, וגם הביא הרבה שחולקים עליו, ומכריע שלכתחילה יש להחמיר כדבריו.

בענין ריח להדסים

[ח] התפארי"י במס' חולין פ"ג מ"א כתב שיש למנוע מליקח מין של הדסים שאין להם ריח.

הל' ערבה

פסול יבש ונשרו רוב עלין בערבה

א] ערבה שיבשו רוב עלין שלה או שנשרו רוב עלין שלה פסולה. גם בערבה מסתפק החזו"א אם משערים ברוב עלים שלה או ברוב שטח של הערבה, וגם כאן פשיטא ל"י שאם רוב של העץ מגולה פסולה. וכתב הביכור"י ששיעור היבשות בערבה כמו בהדס שאפ"י נפרך בציפורן לא מיקרי יבש עד שיתלבן פניו. ערבה שנשרו מקצת עליי כשירה אבל כתב המג"א שלכתחילה אין ליטול ערבה שנשרו מקצת עליי או כשהן כמושין, (והסברא להחמיר בערבה יותר מבלולב והדס משום שבערבה ניכר ביותר). כתב המשנ"ב שאע"פ שהא"ר וביכור"י חולקים על המג"א וכתבו שכשר אפ"י לכתחילה, מ"מ באפשר יהדר כהמג"א. (יש מח' אם פסול נשרו רוב עליו משום הדר או דהוי פסול הגוף עיין משנ"ב סעק"י).

נקטם ראש העץ

ב] ערבה שנקטם ראש עץ שלה פסולה. אם אין הקטימה ניכר, עיין מש"כ בהל' לולב אות י"ח וצרף לכאן.

נחלקו רוב עליו

ג] כתב המג"א שיש לחשוש לשיי המגיד משנה שנחלקו רוב עלין של ערבה פסולה, כיון שערבות מצויות.

הדסים וערבות שעליהם או ראשיהם תלויין למטה

ד] כתב החזו"א ס"י קמ"ו אות ל"ה שיש להסתפק אם יש לפסול הדסים וערבות שעליהם תלויין למטה עד שיאגדם שיזקפו למעלה, דאפשר שכל חלק וחלק של הדי מינים צריכים להיות כדרך גדילתם. (אמנם לכאוי יש להביא רא"י מהמחבר בהל' לולב, שהרי המחבר שם מכשיר לולב שנכפפו עליו, ואינו פוסלו מחמת שמקצת המין נוטה למטה, ועיין). באות ל"ב כתב החזו"א שיש לפסול זה אפ"י אם יאגד העלין למעלה לפי המ"מ שהבאנו לעיל באות הקודם, שגם בהדס וערבה יש פסול נפרצו ולפי הרי"ף כשהעלים נוטים למטה הוי נפרצו. אמנם עיין ארחות רבינו ח"ב שהחזו"א עצמו לא הקפיד על כל זה ובעל הקה"י זצ"ל לא הקפיד רק על העץ כשה"י נכפף למטה אבל לא על העלים.

להדר אחר ערבות הגדילות על הנחל

ה] המשנ"ב והאלף המגן כתבו שבאפשר יהדר דוקא אחר ערבות הגדילות על הנחל, כיון דרוב פוסקים פוסלים לכתחילה כשלא גדלה על המים.

חוסן

ישועות

פסול צפצפה

[ו] דוקא ערבה כשירה לאפוקי צפצפה שפסולה, ולפי המחבר צפצפה היינו שאין פי העלה חלק ודומה למסר שיש בו פגימות, אבל אם הפגימות קטנות כשירה. הטור הביא גם דעת רש"י שאפי' הפגימות קטנות אינו כשר עד שיהו עקומות לצד אחד כמגל, והחיי"א החמיר כדיעה זו, ולכן נראה שיש מקום גדול לחשוש לדיעה זו.

ערבה עלה שלו משוך וקנה שלו אדום וצפצפה עלה שלו עגול וקנה שלו אינו אדום, והביא הרמ"א מדברי ב"י שכל שעלה שלה אינו לבן, אדום מיקרי אפי' בעודו ירוק, וביאר המשני"ב משום שאע"פ שהוא ירוק, מאחר כשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום בכלל אדום הוא.

ערבה להושענה רבה

[ז] להושענות בהושענה רבה שייך כל הפסולים שפוסלים ערבה חוץ מפסול נשרו רוב עלין, שמעיקר הדין כשר ליטול עלה אחד בבד אחד אלא שמכוער לעשות כן, (וכ"ש שאינו נפסל אם נתייבשו רוב העלין או שנפרצו). והמשני"ב כתב שאע"פ שערבה כמושה כשירה אפי' לערבה שבלולב וכ"ש לזה, מ"מ לערבות אלו בפרט, יש להדר שלא יהיו כמושים.

הל' אתרוג

שיעור יבש שפוסל באתרוג

א] אתרוג היבש כשיעור שאינו מוציא ליחה פסול, וכמה מהאתרוג צריך להיות יבש עד שיהי פסול לא נתבאר היטב בשו"ע. בסעיף י"ב איתא דיש מי שאומר שיבש פסול על החוטם במשהו וכן פסק המשנ"ב בשם האחרונים. (עיין בסי' כשרות ד' מינים עמ' ק"צ שרוצה לומר שרק אם נשתנה מראהו מחמת יבשותו מיפסיל במשהו בחוטמו.)

אמנם בשאר האתרוג לא נתבאר בשו"ע ובמשנ"ב. הביכור"י בסעק"א כתב שפוסל במקום א' ברובו, ובשנים ושלושה מקומות אפי' במיעוטו, וכתב שכן נראה קצת מפמ"ג. אולם עיין פמ"ג א"א סעק"ז שמסתפק אם יבש שיעורו כחזית או כחסר. עוד כדאי לציין, שמבואר מביאור הגר"א, שדעה ראשונה שבסעיף י"ב סובר שיבש אינו פסול רק בכולה. עוד כתב הביכור"י שם, ששייך פסול יבש אפי' רק נתייבש גלד דק העליון. ועין עוד בתוס' ביכורים, מש"כ בזה.

פסול יבש בשאר ימים

ב] יבש פסול מטעם הדר, ועיין מה שכתבנו לעיל בהל' לולב אות י"ד. אם נתייבש רק משהו בחוטמו כתב הביכור"י בסי' תרמ"ט סעקל"א דכשר בשאר ימים מטעם ספק ספיקא, דאיכא פלוגתא מהו חוטמו, ואיכא פלוגתא אם פסולי הדר פוסלים כל שבעה, ויש להוסיף שיש לצרף דעה ראשונה שבסעיף י"ב שאין פסול יבש בחוטמו במשהו, (וצ"ע בדברי הביאור"ל סי' תרמ"ט סעיף ה' ד"ה אבל, למה פוסלו, הלא יש כאן ס"ס מעלייתא, ואולי משום שחושש שיש נמי ס"ס לחומרא, דדילמא פסול יבש משום לא המתים כשי" הראב"ד, וצ"ע.)

אתרוג משנה שעברה ואתרוג שהניחו בפריזע"ר

ג] אתרוג משנה שעברה, אם ניכר שעדיין לח הוא, עיין שער ציון אות ח'. ולענין אתרוג שהניחו בפריזע"ר, כתב האגרות משה או"ח ח"א סי' קפ"ה שצריך לברר המציאות אם האתרוג משתנה ע"י קרישות, דאולי נעשה עי"ז כתפח וסרח שפסול, ואף אם עדיין לא תפח וסרח אולי כיון שכבר יש באתרוג הסיבה שיתפח ויסרח יש לפוסלו אף קודם שתפח וסרח. וכתב שיש לדמותו לסעיף ד' באתרוג שנימוח כל בשרו בפנים וקליפתו החיצונה קיימת, שסברת הפוסלים שם משום שכבר יש באתרוג הסיבה שיתפח ויסרח, והתם קיי"ל שצריך להחמיר במקום שאפשר. ומסיק דעד שנברר אם הוא מתקלקל מחמת הפריזע"ר יש להחמיר. וראיתי כמה פוסקים שמקילים בזה, אולם עדיין לא ראיתי טעמם למה אינם חוששים לחששות של ר' משה זצ"ל.

חוסן

ישועות

פסולי נקב וחסר

ד] לפי דעה ראשונה שבסעיף ב', בין שיש לאתרוג נקב מפולש (אפילו אינו חסר כלום ולא כאיסור) ובין שיש לאתרוג נקב בכאיסר (אפילו אינו חסר ולא נקב מפולש) ובין שהאתרוג חסר כל שהוא פסול, ולפי היש אומרים אינו פסול אלא או בנקב מפולש וחסר כל שהוא או שהאתרוג חסר בכאיסר. ומבואר מדברי הרמ"א שהלכה כדעה ראשונה, אם לא בשעת הדחק. (וכתב הביכור"י שביו"ד סי' ל"ד כתבו הפוסקים דלא בקיאינן בשיעור כאיסור אכן לפי המבואר שם הוא יותר משיעור רוחב גרגרת העוף. ואיתא במגן אברהם שאם הנקב מרובע או ארוך רואין אי כד מעגלת לה הוי כאיסר פסול וכמו לענין גרגרת ביו"ד.)

לפי דעה ראשונה שבסעיף ג' נקב מפולש היינו דוקא שניקב מצד זה לצד זה, ולפי דעה ב' נקב עד חדרי הזרע נמי מיקרי מפולש, וכתב המשנה ברורה דיש להחמיר במקום שאפשר.

דיני חסר בקליפה הדקה

ה] השער ציון אות כ"ז כתב שיש מח' ר"ן ורא"ש אם יש פסול חסר בקליפה הדקה, דהיינו כל מה שתחת הגלד דק העליון שהוא ירוק ומבריק (אפי' עדיין לא נחסר מחלק הלבן) או דוקא אם חסר קצת מחלק הלבן, ומבואר מיניה שסובר שצריך להחמיר. אולם בט"ז מבואר דלא מיקרי חסר רק אם חסר קצת מהלבן, והביאו הביכור"י סעק"ט, וכן מבואר מדברי החיי"א סעיף ה'. ובחזו"א סי' קמ"ז אות א' איתא שאפי' לפי הר"ן אין פסול חסר רק בחלק הלבן. איתא בספר יבקש תורה שרוב ראשונים ואחרונים סברי דלא שייך חסר רק בחלק הלבן, אמנם מ"מ מובא בסי' הליכות שלמה בשם מרן הרה"ג ר' שלמה זלמן זצ"ל, שהמנהג הוא להחמיר בזה אם לא בשעת הדחק.

דין ספק חסר או נקב

ו] הנה מבואר מהט"ז סעק"ה שבספק חסר או ספק אם הוי נקב מפולש יש להכשירו, משום שבכה"ג יש לסמוך על היש אומרים שאינו פסול אלא או בנקב מפולש וחסר כל שהוא או בחסרון כאיסר, והביאו המשנ"ב. (עיין בביכור"י סעק"י שהקי' למה לא מכשרינן כל נקב שאין בו חסרון שמגיע עד חדרי הזרע משום ספק ספיקא, דשמא הלכה כהראב"ד שנקב אינו פוסל רק כשיש חסרון באתרוג, ואפי' שלא לפי הראב"ד שמא עד חדרי הזרע לא מיקרי מפולש, ועיי"ש שנשאר בצ"ע.)

הנה כתב החזו"א בסי' קמ"ו אות ה' דספק חסר פחות מכאיסר כשר אפי' ביום ראשון מחמת ס"ס, שמא אין חסר פוסל עד כאיסר כדעת הרבה ראשונים, ואפי' אם פוסל, שמא אין כאן חסרון באתרוג. אכן אם הוא בחוטמו או בב' מקומות אז יש ס"ס להחמיר, (נראה כוונתו דאיכא למימר שאף אי נימא שאין חסר פוסל עד כאיסר, מ"מ שמא בחוטמו או בב' ג' מקומות פסול בכל שהוא (עיין מג"א סי' תרמ"ט סעק"יז) אף לפי הני שיטות, אולם צ"ע דמ"מ לא

חוסן

ישועות

הוי פחות מספק אחד ותצרפנו לספק שמא אין כאן חסרון באתרוג, ונראה שזה נכלל במה שסיים בסוף דכיון דספק אחד יש בו ס"ס להכשיר אינו מצטרף לס"ס, ואח"כ כתב דאפשר דאין כאן ס"ס לפסול, וסיים שראוי להחמיר. ואח"כ הוסיף דהא שראוי להחמיר בחוטמו, היינו דוקא בחודו ממש אבל בשיפועו יש להקל דדילמא אין חוטמו אלא חודו, כדעת הרבה ראשונים. אולם הוסיף, שאם יש לו ב' ספק חסירות, א' בשיפועו וא' בגופו אז יש להחמיר, עיי"ש. (הנה הי' נלענ"ד שדברי החזו"א צע"ג, דאיך יתכן לומר שזהו ס"ס, הלא ספק חסר הוא ספק חסרון חכמה, וספק כזה אינו ספק כלל, לא בפני עצמו ולא להצטרף לס"ס, כמבואר בש"ך יו"ד כללי ס"ס אות ל"ד. ות"ח אחד שליט"א אמר לי שאפשר לבאר שהחזו"א מיירי בשיש ודאי חסרון בגלד דק העליון, שזהו גופא מח' הפוסקים כדלעיל, וזהו ספיקא דדינא אם דינו כחסר או לא. אמנם אפי' אם נאמר כן, עדין צריך ליישב הט"ז הנ"ל שמיקיל בספק חסר, ועליו א"א לתרץ שסובר שנקב בגלד דק העליון הוא ספק, וצ"ע).

דין חסר ביו"ט שני של גלויות ושאר הימים

[ז] הנה כל מה שביארנו לעיל לענין דיני חסר הוא לענין יום ראשון, אבל לענין יו"ט שני של גלויות כתב המשנ"ב בסעק"ח שיש להקל ולברך עליו אפי' הוי וודאי חסר כל שאינו חסר כאיסר, עיי"ש, וכ"כ בחי' חת"ס עמ"ס סוכה (לו, א). אמנם נראה שיש לדייק מדברי החזו"א (סי' קמ"ז אות ה' ד"ה בשאר הימים) שבוודאי חסר בחוטמו או בב' וג' מקומות אין להכשירו ביו"ט שני של גלויות, שהרי הוא לא הכשיר שם בשאר הימים רק מחמת ס"ס, ומשמע שבלא"ה יש לפסול, וביו"ט שני של גלויות ליכא ס"ס, שהרי אין פסולי הדר כשרים בו לכו"ע, ודו"ק.

ולענין שאר הימים, מפורש בגמ' שחסר כשר, כל שאינו חסר רובו. אולם עיין נשמת אדם (כלל קנ"א אות ה') שאינו מכשיר חסר בחוטמו כל שבעה רק בשעת הדחק. ועיין ביאור הלכה (סעיף י"ב ד"ה שינוי) דמשמע שסובר שחסר כל שהוא בחוטמו כשר בשאר הימים. אמנם החזו"א (סי' קמ"ז אות ב' ד"ה אבל דעת הר"ן) כתב שזה פסול ושכן כתב הביאור"ל. [ונראה שהחזו"א הבין כן לפי סברתו שכל חסר בחוטמו הוי כנסדק כל שהוא בחוטמו שהוא פסול הדר. אמנם מדויק בביאור"ל שם שאינו סובר כן.] והחזו"א עצמו להלן (סי' קמ"ז אות ח') כתב שיש להכשירו משום ס"ס, דדילמא כל פסולי הדר כשרים בשאר הימים, ודילמא חסר בחוטמו אינו פסול משום הדר. ובסי' חיים וברכה (אות קצ"ז) נמי דן בזה ומכשירו, ועיי"ש ראייתו. [הפמ"ג העיר (בא"א סעק"ה) שאפי' אי פסלינן נסדק או ניקב בחוטמו בכל שהוא, מ"מ נקב דק שאין נראה להדי' רק ע"י עיון והסתכלות י"ל דכשר אפי' ביום ראשון].

דין חסר מבפנים ולא מבחוץ

חוסן

ישועות

ח] אם האתרוג חסר מבפנים ונקרס עליו בשר האתרוג מבחוץ כשר, כמבואר בחי' חת"ס עמ"ס סוכה (לה, ב ד"ה נטלה), וכן מוכח מדברי הביכור"י סי' תרמ"ח סעק"א. וכע"ז כתב השו"ת הלכות שראה מכתב מחזו"א שאתרוג זקן שיש לו חללים באמצע מחמת זקנה אינו פסול.

דין חסר בשעת הדחק

ט] כתב הרמ"א שבשעת הדחק יש להקל בחסרון שאינו כאיסור אם אינו מפולש. [אמנם איתא בשו"ת ישועות מלכו או"ח סי' מ"ז, שהאידיא שאתרוגים מצויים לא מיקרי שעת הדחק כיון דאפשר לצאת במתנה ע"מ להחזיר. ובסי' מנחת פיתים איתא שאם הי' אפשר לקנות אחר שאינו חסר אינו יוצא בזה אפי' בדיעבד, דזה לא מיקרי שעת הדחק, עיי"ש שמדייק כן מהאור זרוע סי' ש"ט].

פסול אתרוג ירוק

י] איתא בשו"ע שאתרוג שהוא ירוק מאוד עד שדומה לעשבי השדה פסול אא"כ חוזר למראה אתרוג כשמשהין אותו. ומשמע להדי' שאם ידוע שאם משהין אותו יחזור למראה אתרוג כשר אפי' קודם שנשתנה. (ולא ראיתי מי שחושש לפסול אתרוג ירוק שידוע שישתנה קודם שישתנה, לפי דעת אלו הסוברים שפסול ירוק רק משום שלא נגמר פריו, רק יש להקפיד שיראה שנשתנה מקצתו למראה אתרוג דאלי"כ חוששים שמא לא נגמר פריו עדיין וכמשי"כ המהרי"ל). ולפי"ז צ"ל שפסול אתרוג ירוק משום שלא נגמר פריו ולא משום הדר, שאם פסולו משום הדר יש לפוסלו עד שתהא רובו כמראה אתרוג, וגם עד שלא תהא בחוטמו ירוק כל שהוא, וגם שלא יהא ירוק כעשבי השדה בשנים וגי' מקומות בשאר האתרוג. אולם דעת הב"ח שפסול ירוק משום הדר נמי, ועיין בס' כשרות ארבעת המינים עמ' קצ"ו וקצ"ז שנחלקו בזה הרבה ראשונים, ועיי"ש שמביא נמי דעות האחרונים בזה. ולמעשה המשנ"ב⁸ והערוך השלחן שלא לחוש לדעת הב"ח. אמנם עיין ביכור"י סי"ק מ"ט שכתב שבעל נפש יחמיר כדעת הב"ח. והגרי"ז זצ"ל ועוד הקפידו מאוד לחוש לשיטת הב"ח, ונימוקם עמם שהרי הרבה ראשונים סוברים כשיטת הב"ח.

אמנם יש להעיר בענין זה הערה חזקה, דהנה החיי אדם והמשנ"ב פסקו שלא כהב"ח, אמנם לענין אתרוג שנצטמק ועמד על פחות מכביצה הביא הביאור הלכה מהחיי אדם שפסול משום שאינו הדר, וזה צ"ע, שהרי דברי הב"ח מיוסדים על פירושו של הגמ' (לא, ב) דמעיקרא רצה הגמ' להוכיח שר' יהודה בעי הדר באתרוג מהא שסובר שאתרוג ירוק פסול, ודחה הגמ' שלא משום הדר פוסל אלא משום גמר פירא, ואח"כ רצה הגמ' להוכיח עוד שסובר ר' יהודה שאתרוג צריך להיות הדר מהא שפוסל אתרוג פחות מכביצה, ודחה הגמ' דלאו

⁸ עיין שער הציון אות ס"ט

חוסן

ישועות

משום הדר אלא משום גמר פירא, וכתב הבי"ח שלדידן שיש פסול הדר באתרוג וודאי שירוק פסול משום הדר נמי כדקס"ד התם ולפי דבריו גם שיעור כביצה צריך להיות משום הדר, וצ"ע על המשנ"ב וחיי אדם שפוסקים כהבי"ח לענין שיעור כביצה ולא לענין פסול ירוק. ועיין נשמת אדם שהביא רא"י לדבריו מדברי המגן אברהם. ולפי"ז באמת הקושי שייך על המג"א ולא על החי"א ומשנ"ב תלונתו. שוב העירוני, שכבר קדמני הביכור"י בהערה זה.

פסול נסדק

יא] לפי דעה ראשונה שבמחבר סעיף ה' נסדק אינו פסול רק אם לא נשאר בו שום שיור למעלה ולמטה, ולפי החי"א בחוטמו פוסל נסדק בכל שהוא, והרמ"א הביא עוד דיעה, שיש מחמירים לפסול נסדק ברובו של אתרוג (שלא בחוטמו). ולענין הלכה למעשה אם יש לפסול נסדק משהו בחוטמו, עיין בט"ז סוסעק"ט ובחיי אדם שמחמירים, אמנם הא"ר ופמ"ג (א"א סעק"יז) מקילים. והביאור הלכה בסעיף י"ב ד"ה שינוי, כתב שיש להחמיר אם לא בשעת הדחק. גם הערוך השלחן סוף סעיף י"ב כתב שיש להחמיר אם לא בשעת הדחק (אמנם בסעיף ל"ה מקיל, וצ"ע). החיי אדם כתב שאפי' לפי הדעה שנסדק משהו בחוטמו פסול, מ"מ דוקא בנסדק רוב עומק קליפתו, והביאו המשנ"ב, אמנם החזו"א (בסי' קמ"ז אות ה' ד"ה כתב מ"ב בביאה"ל) כתב שאפי' במקצת עוביו פסול.

טעם פסול נסדק

יב] השו"ע הרב סעיף י"ד וכן הערוך השלחן סעיף ל"ה, כתבו שנסדק פסול משום שאינו לקיחה תמה, אמנם הלבוש (מובא בחיי אדם) כתב שפסול משום שאינו הדר, והכף החיים הביא ב' הדיעות. והנה כפשוטו יוצא נפק"מ ממח' הנ"ל לענין אם יש להכשיר נסדק בשאר הימים, אמנם נראה שלמעשה יש להכשיר, משום שיש ס"ס, שמא פסולי הדר כשרים בשאר הימים ושמא אינו פסול משום הדר. [השו"ע הרב סי' תרמ"ט סעיף י"ט, וכן הפמ"ג משבצ"ז סוף סי' תרמ"ט כתבו להדי' שנסדק כשר בשאר הימים, אמנם אפשר שלא כתבו כן רק משום דסברי שפסול חסר הוא.]

פסול חזזית

יג] אתרוג שיש לו חזזית בבי' (או ג') מקומות, או אפי' במקום אחד ברובו של האתרוג, או אפי' במיעוטו של האתרוג אלא שהוא בחוטמו, פסול. והני ב' (או ג') מקומות שאמרנו הביא המחבר שני דעות אם הא דפוסל חזזית בבי' מקומות היינו דוקא כשנתפשט הנימור ברובו (דהיינו שאם ניקח חוט ונקיף כל שטח שבין החזזית, וההיקף יתחיל מחוץ לחזזית ובתוך ההיקף תהא שטח רוב האתרוג) או אפי' במיעוטו, וכתב המשנ"ב שהאחרונים פסקו כדיעה ראשונה. (אמנם השו"ע הרב כתב שיש להחמיר כדיעה שני' אם לא בשעת הדחק.) וכתב

חוסן

ישועות

המגן אברהם (שאפי לפי דעה ראשונה) אפי לא נתפשט הנימור ברוב האתרוג רק ברוב היקף רוחב האתרוג פסול (אולם דוקא בנימור אמרי כן ולא כשהוא חזזית אחד גדול שמקיף רוב היקף האתרוג). וכתב השו"ע הרב בדעת המגן אברהם, דה"ה רוב היקף אורך האתרוג פסול. (החזו"א סי' קמ"ז אות ה' ד"ה ספק חולק על המג"א, אבל דעת רוב האחרונים כמג"א.) איתא במשנ"ב סעקמ"ד שיש מח' פמ"ג וביכור"י אם משערין רוב ההיקף ע"י מדידה או דבעינן רוב הנראה לעינים.

הנה הבית מאיר מסתפק אולי חזזית בד' מקומות (או יותר) פוסל אפי במיעוט האתרוג.

כל חזזית הפוסל את האתרוג אם כשקולפו חוזר למראה האתרוג, וגם לא חיסר כלום ממנו רק קליפה החיצונה, כשירה.

דיני בלעט"ל

יד] הנה הרמ"א הביא שני מהלכים בראשונים איך להכשיר בלעט"ל, המהרי"ל מכשיר בשאינם גבוהים משאר האתרוג, והתרומת הדשן מכשירו משום דנחשב מראה האתרוג ואפי' גבוהים משאר האתרוג מאחר שרגיל להיות נמצא כן ברוב אתרוגים. המשנ"ב כתב שאין לסמוך על התרומת הדשן רק בשעת הדחק, אמנם בשו"ע הרב משמע שסומך על התרומת הדשן אפי' לכתחילה.

הנה מבואר מדברי התרומת הדשן הנ"ל שחזזית אינו ממראה האתרוג, ויש להקשות א"כ מהו החידוש של חזזית שפסול מחמת עיפוש הפרי, תיפו"ל שפסול משום שינוי מראה, ויש לישב שחזזית אינו מראה פסולה לגמרי ורק אינו מראה אתרוג גמור, וכמו שהבאנו להלן אות ט"ז, שיש הרבה מראות שאינם פוסלות ומ"מ אינם מראות אתרוג לגמרי, (וכ"כ המנחת פיתים בסעיף י"ג). אמנם איתא באשל אברהם אות י"ט שיש ללמוד מדברי הרא"ש שמראה פסולה על אבעבוע (כגון נקודה שחורה על גבי בלעט"ל) אינו פוסל, משום שכל זה דרכה בכך, דאלת"ה מהו החידוש של חזזית שפוסל, הלא כל חזזית מראה פסולה היא ופסול משום מראה פסול, ומוכרח מזה דאי לאו החידוש של חזזית לא הי' פוסל, משום שכל מראה פסולה על אבעבוע לא דיינינן ליי' כמראה פסולה, ורק כשהוא מעופש הפרי שנתחדש פסול של חזזית אז פסול, [ועל הרא"ש א"א לישב כמו שכתבנו לעיל לדחות הראי' מתה"ד], עכת"ד, ודבריו מובאים בשער ציון אות נ"ו (אמנם לכאוי' השער ציון השיא כוונת הפמ"ג לכוונה אחרת ממה שנראה מדבריו). (ראיתי בס' כשרות ארבעת המינים עמ' כ"ב שרוצה לומר שסברת הפמ"ג הוא רק בחזזית שדרכו בכך משא"כ בבלעט"ל, ומן הסברא נראה שאדרבה הרי עינינו רואות שגם בלעט"ל דרכו ודרכו בכך.) עוד יש להעיר דהרבה פעמים אינו בלעט"ל, אלא גרירת קוץ שעשה שם סדק ואח"כ הוגלד מאיליו ואז יש לומר שכשר לכל הדיעות (ואפי' אם גבוה מהאתרוג). [אולם אפשר שבכה"ג שאינו בלעט"ל א"א להכשיר הנקודה שחורה שעליו שהרי גלד זה דינו כבשר אתרוג רגיל, וצ"ע.] בס' כשרות ארבעת המינים עמ' נ"ט העיר שצריך תמיד

חוסן

ישועות

להסתכל היטב משום שלפעמים נראה כבלעטיל אולם באמת אינו אלא נקב שלא הוגלד לגמרי ופסול.

דין חזזית ובלעטי"ל בשאר הימים

טו] הנה מפורש ברמ"א סי' תרמ"ט סעיף ה' שחזזית פסול כל שבעה. וכתב המשנ"ב שבשעת הדחק אפשר לברך על אתרוג שיש לו חזזית בשאר ימים, וביאר בשער ציון שהטעם הוא משום שיש ראשונים שסוברים שחזזית פסול חסר הוא, (עיין תוס' מס' סוכה דף כ"ט.), ולפי"ז נראה שבבלעטיל (אפי' גבוה משאר האתרוג) יש להקל אפי' לכתחילה בשאר ימים, שהרי כתב המשנ"ב שחזזית כשר בשעת הדחק בשאר ימים, ובלעטיל יש ראשונים שמכשירים אפי' בגבוה מן האתרוג אפי' ביום ראשון, וא"כ יש ס"ס מעלייתא (כמבואר בפמ"ג ביו"ד סוס"י ק"י שזהו ס"ס מעלייתא).
כשיש רק חזזית אחד על חוטמו כתב הביכור"י סי' תרמ"ט סעיף"ל שיש להכשירו בשאר ימים.

מראות הפוסלות

טז] איתא בשו"ע ששחור ולבן פוסלים באתרוג כמו חזזית, דהיינו ברובו אפי' במקום אחד, ובמיעוטו בשנים ושלושה מקומות, ועל החוטם אפי' במקום אחד. עיין בס' ארבעת המינים למהדרין שמרן הרה"ג ר' אלישיב שליט"א אמר שהיום לא מצוי פסול מראה לבן, שרובא דרובא מראות הלבנים שבאתרוג הם רק אפרפרים (greyish) ולא מראה לבן שפסול. עוד מצאתי בס' הנ"ל שכל שחור שאינו מעצמיות האתרוג לא הוי שינוי מראה וכשר (וכ"כ השו"ע הרב סעיף כ"ג), אלא שאם א"א להורידו מן האתרוג יש ספק אולי הוי מעצמיות האתרוג. עוד מצאתי בס' הנ"ל ששינוי מראות במקום העוקץ שאינו נראה כשאוחזו כרגיל אינו פוסל האתרוג.

הנה דנו האחרונים מהו הדין של שאר מראות חוץ מצהוב ושחור ולבן, הפמ"ג (א"א סעק"ז) כתב ששאר מראות שאינן ממראה האתרוג, אפשר שמראות פסולות הן, והביאור הלכה סעיף ט"ו כתב שאדום מראה כשר הוא, והביא הפמ"ג הנ"ל ובסוף הסימן שכתב שאדום מאוד הוי מראה פסול, ואם אינו אדום כ"כ י"ל שמראה כשר הוא. ולענין מראה חום (ברוי"ן בלע"ז), איתא בס' חיים וברכה שברוי"ן הרבה יש לפסול, יען שזו נוטה לשחור, אבל בסתם ברוי"ן כקליפת הערמונים או כמשקה הקאוע, י"ל דלא הוי מראה פסול, כיון דזה לא הוי אפי' דיהה דדיהה של שחור. (הנה כמדומני שכל העולם סומכים על החיים וברכה, אמנם לא שמעתי מי שלמעשה מחלק בין ברוי"ן כהה לברוי"ן עמוק. שוב מצאתי מה דאיתא בס' ד' מינים למהדרין בשם הרה"ג ר' ניסים קרליץ שליט"א שגדר ברוי"ן כהה הוא, שכל שניכר שהוא ברוי"ן, זהו כהה, ואם קשה להבחין אם הוא שחור או ברוי"ן אז נידון כברוי"ן עמוק.) ושמעתי ראי

חוסן

ישועות

חזקה להכשיר חוס, שהרי רש"י פ"י שנקלף היינו שהסיר קליפה חיצונה ונשתנה מראהו מירוק לאדום כמו רוב פירות שמתאדמים בכך, והאי אדום, חוס הוא, כאשר עינינו רואות, ואפי"ה אינו רק נקלף וכשר כשנשתייר בו כסלע או כל שהוא. והנה כבר הבאתי לעיל באות י"ד שהפמ"ג כתב ששינוי מראה ע"ג בלעטיל לא חשיב שינוי מראה, והערוך השלחן סעיף ל"ד כתב שכל שינוי מראה הנעשה מחמת הקוצים שעוקצים אותו כשר. וכתב הביכו"י סי' תרמ"ט סעקל"א, ששינוי מראה פוסל כל ז'.

הנה כבר הבאתי לעיל שהשו"ע הרב כתב שכל שינוי מראה שבא שלא מחמת עצמיות האתרוג כשר הוא. וכתב עליו המנחת פיתים בספרו שירי המנחה (נדפס בסוף הגהותיו על יו"ד) דלפי דבריו (-השו"ע הרב) כשנשתנה מראה האתרוג לשחור ע"י משמוש הידים אפי"ה שלא לצרך מצוה, כשר. וה"ה כל שחור שבא ע"י ריסוס כשר לפי השו"ע הרב. אמנם עיין בס' כשרות ארבעת המינים עמ' כ"א מה שהקי' על דברי השו"ע הרב. כתב החת"ס בחי' למס' סוכה דף לו., דמה שהאתרוג נעשה מנומר ע"י משמוש הידים של נענועים של מצוה, אינו פוסל האתרוג, משום שכיון שבאה ע"י המצוה גופא, זהו הודו והדרו של האתרוג. ולפום ריהטא הי' נראה שיש ללמוד מדבריו שחולק על השו"ע הרב, ולדידי' אפי"ה לא בא הנימור מעצמיות האתרוג פוסל, אמנם כד תעיין בדבריו תמצא דמיירי כשהאתרוג נעשית נקלף ע"י ריבוי הנענועים, ומחמת הנקלף נשתנה מראיתו, וזה לכאוי' בא מעצמיות האתרוג, ועיין עוד בס' תורת ד' מינים מש"כ בזה. עיין עוד שו"ת תורה לשמה סי' קפ"ב שחולק על החת"ס.

דיני מנומר במראות הכשירות

יז] הנה המשנ"ב בסעקכ"ו וסעקנ"ה הביא הנידון של הראשונים אם האתרוג מיפסל ע"י נימור במראות הכשירות, והכריע שיש להכשירו בשעת הדחק. והשו"ע הרב סעיף ט"ז משמע שפוסלו אפילו בדיעבד, אולם בסעיף כ"ו נראה שמכשירו אפילו לכתחילה. ועיין בס' מקור חיים לבעל החוות יאיר שהבין נמי שיש סתירה בדינים אלו. ואולי יש לחלק שאם השינוי מראה נעשית ע"י חסירות בקליפת האתרוג, אז גרע טפי, ואנו פוסלים אותו משום שינוי מראה, משא"כ בשלא בא ע"י חסירות רק שכך גדלה האתרוג, אז מכשירים אותו. שוב מצאתי שכן חילק המנחת פיתים בסעיף י"ג.

איתא בס' תורת ד' מינים (שו"ת סי' ל"ב) שיותר יש להקל במראות כשירות כשהוא כל שהוא בחוטם או מראה אי' שתופס רוב האתרוג יותר מאם הוא בבי' או ג' מקומות, דבחוטם או ברובו דעת הבי"ח שאפי"ה הראב"ד (שהוא דעת המחמיר במנומר במראות הכשירות) מכשירו, וכן נוטה דעת המנחת פיתים בסעיף י"ג. איתא בס' ד' מינים למהדרין שר' רפא-ל רייכמאן שליט"א הכריע להכשיר מנומר במראות הכשירות אפי"ה ביום ראשון, רק שאינו מהודר. ועיין חיים וברכה באות קנ"ט שמכריע שבצירוף עוד סברא יש להכשיר מנומר במראות הכשירות אף לכתחילה, ולפי"ז נראה שיש להכשיר מנומר במראות

חוסן

ישועות

הכשירות בשאר ימים, שהרי אז יש לצרף דעת הסוברים שהדר כשר בשאר ימים. ולשיטות הסוברים שירוק פסול הדר הוא גם ע"י ירוק נעשה האתרוג מנומר, עיין ביכור"י סעקמ"ד. עוד איתא בס' ד' מינים למהדרין בשם מרן הרה"ג ר' אלישיב שליט"א שבלעטלי"ך לא הוּו אפי' מנומר במראות הכשירות, שאלו הם מראה אתרוג גמור, (וכ"ש אם חלק מן האתרוג כולו צהוב ורק שמראה של חלק ממנו יותר כהה משאר האתרוג, שאין זה מנומר במראה כשירה אלא כולו מראה אתרוג גמור הוא.) החזו"א בס' קמ"ז אות ה' ד"ה כתב במ"ב בבה"ל, כתב שבנקלף ונשאר בשרו לבן לא מיפסיל משום מנומר במראה כשירה אלא רק יש חשש חסר.

דיני נטלה הפיטם והעוקץ

ית[הנה אם ניטלה הפיטם פסול. ולפי הט"ז אפי' ניטל כל שלמעלה מן האתרוג ורק שלא נעשה שם גומא כשר. אבל לפי המג"א ועוד הרבה אחרונים, צריך שישאר מן העץ קצת למעלה מן האתרוג כדי להיות כשר. וברמ"א מבואר שטוב להחמיר שלא ליטול אתרוג שניטלה השושנתא במקום שאפשר, וביאר המשנ"ב שהכוונה הוא שדוקא בשאין האתרוגים האחרים מובחרים יותר, אבל אם אתרוג זה הוא המובחר אין להחמיר בשביל השושנתא, אך אם ניטלה קצת מן העץ אז לכתחילה יש להדר ליקח אחר. והביכור"י בסעקכ"ג כתב שבעל נפש לא יברך על אתרוג שחסר מקצת מהעץ ביום ראשון. ובניטלה העוקץ ונשאר מקומו גומא, פסול הוא, אם לא שנשאר מן עובי העץ למלא כל רוחב הגומא. ויש לזהר טובא באתרוגים שהעוקץ מתחיל לייבש ולפעמים מקצת מן העוקץ הוא מנותק ונמצא דהו"ל כמקצתו מגולה.

הכף החיים אות נ"ה הביא משו"ת שבות יעקב, שפיטם שנשבר ועדיין מקצתו מחובר, אם אינה מחוברת היטב שיוכל לעמוד בחיבורו, הוי כנתלש כולו, דכל העומד ליתלש כתלוש דמי, אבל אם מחובר כ"כ שיוכל להתקיים כשר. והביא שהרב בית השואבה חלק עליו ופוסלו, ואפי' רק נסדק דדו כל שהוא. אמנם עיין דעת תורה שהביא רא"י אלימתא שאם הדד מקצתו מחובר להאתרוג כשר, עיי"ש.

וכל זה כשיש פיטם או עוקץ שלם ורק שמחובר ואינו מחובר אבל אם נחסר מקצת מן הפיטם או העוקץ באופן שנשאר מקצת מן הגומא מגולה, וודאי פסול הוא, כדמבואר בביכור"י סעקכ"ז וכף החיים אות ס' וערוך השלחן אות כ"ה.

הכף החיים אות מ"ח כתב שאם עץ הפיטם הוא כגוון האתרוג, אז הוי העץ כחלק מן החוטם, ואם חסר קצת ממנו הוי כחסר מן האתרוג עצמו, ועיין ס' כשרות ארבעת המינים שר' מיכל הלר זצ"ל הי' נוקט להל' כדברי הכף החיים, ועיין ס' מעדני שלמה עמ' צ"ד שמרן הרה"ג ר' שלמה זלמן זצ"ל ויבחל"ח מרן הרה"ג ר' אלישיב שליט"א והרה"ג ר' ניסים קרליץ שליט"א נמי פוסקים כן. אולם עיין מה שהק' ס' כשרות הארבע מינים בזה.

חוסן

ישועות

הרמ"א כתב שאתרוג שלא הי' לו דד מעולם כשר. והמציאות הוא שכל אתרוג יש לו פיטם ורק כוונת הרמ"א שהפיטם נפל כשהי' על האילן. איתא בסי' הערות במס' סוכה דף לה: דדוקא כשניטלה הפיטם בתחילת גידולו כשעדין לא הגיע לגמר פריו, שאין לו עדין שיעור הצריך לאתרוג, אפשר לומר שכשר. אמנם בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קע"ז איתא, שכל שסיבת הנפילה הוא מחמת תכונתו הטבעית שמתייבש ונופל, הרי זה נחשב כשאר פסולת הפרי, שאינו נקרא חלק של גוף האתרוג, וכאילו מעולם לא הי' לו פיטמא. ועיין עוד ארחות רבינו ח"ב עמ' ע"ר, שהוסיף עוד, שאפי' נפל הפיטם אחר קטיפתו מהעץ, כשר הוא, אם ראו שמכח תכונתו הטבעית נפל. ואם יש ספק אם נפל הפיטם בתחילת ברייתו, עיין ביכור"י סעקכ"ה שביום ראשון יש לפסול (וה"ה יו"ט שני של גלויות), אבל בשאר ימים יש להכשיר מכח ס"ס, שמא נפל בתחילת ברייתו ושמא הדר כשר בשאר ימים. (ועיין בשבט הלוי סי' קע"ז שמקיל בספק שנפלה הפיטם בעודו על האילן, ומפקפק בדברי הביכור"י הנ"ל).

דיני ניטלה פיטמתו או עוקצו בשאר הימים

יט] איתא ברמ"א סי' תרמ"ט סעיף ה' שניטלה פיטמתו או עוקצו כשר בשאר ימים. ועיי"ש במשנ"ב שהביא המג"א שמחמיר כשניטלה הפיטם, משום שיש ראשונים שסוברים שניטלה הפיטם פסול הדר הוא. וכתב המשנ"ב שמ"מ בדליכא אחר בעיר יש להכשיר ולברך עליו. ועיין בא"ר שמכשירו אפי' לכתחילה, דאע"ג שיש סוברים שפסול הדר הוא, מ"מ יש לצרף דעת הסוברים שפסולי הדר כשרים בשאר ימים, והערוך השלחן פסק כא"ר.

אתרוג מבושל או כבוש

כ] אתרוג שנתבשל או שכבשו בחומץ פסול, וכתב המגן אברהם דה"ה אם כבשו במים מעלי"ע פסול, כיון דקיי"ל ביו"ד סי' ק"ה שגם עיי' שריי' במים או שאר משקה מעלי"ע הוי כבוש כמבושל. הנה המשבצ"ז סי' תרמ"ט סעק"ב כתב "דמשמע שאתרוג מבושל כשר בשאר ימים אמנם צ"ע דאפשר שנשתנה מכמות שהי' ולא במילתי קאי ולא אתרוג הוי." והביכור"י סי' תרמ"ח סעקמ"ג כתב שפסולו משום הדר, ולכן כתב שאם רואה שלא נשתנה מראיתו מחמת הכיבוש כשר הוא. ועיין במילואים משי"כ לבאר בדברי הפמ"ג.

פסול נקלף

כא] אם נקלפה כל האתרוג ולא נשאר אפי' כסלע או כל שהוא שלא נקלפה פסולה, וכל שנשתייר יותר מזה כשירה משום נקלף. אמנם אם נשתנה מראיתו עיי' הקילוף אפשר להיות פסול משום מנומר במראות הכשירות, עיין לעיל אות י"ז. גם צריך לוודות שאין בו פסול חסר. הנה הביאווה"ל בסעיף י"ב כתב שלפי הר"ן שפוסל כל פסולי אתרוג במשהו בחוטמו, ה"ה נקלף פוסל שם במשהו (אמנם משמע מביאווה"ל שלמעשה

חוסן

ישועות

אינו חושש לשיי הר"ן בזה). גם הפמ"ג (הובאו דבריו בשע"ת בסעיף י"ד) מסתפק לפסול נקלף במשהו על חוטמו. אמנם החזו"א (סי' קמ"ז אות ה' ד"ה כתב) תמה על המשני"ב בזה, משום דלפי המשני"ב יוצא שכל הדין של נקלף מיירי בשנשאר הקליפה על החוטם, וא"כ ק' דאיך אמרי' דלא בעינן שישאר רק כסלע או כל שהוא, הרי כיון שצריך שיהא הקליפה שעל החוטם שלם כבר יש יותר מכל שהוא, ועל פי רוב יש כסלע נמי. גם הא"ר סוף סעיף ה' משמע שרק בנקלף שנשתנה מראיתו ממראה אתרוג ראוי להחמיר בו, וזהו כשי' החזו"א. (ועיין עוד בחי"א כלל נ"א סעיף י"ב).

להסיר נמור או שחור

כב] המחבר סי' תרמ"ח סעיף י"ד כתב שאם הסיר נמור או שחור מן האתרוג ולא נקלפה האתרוג שכשר הוא, אבל הרמ"א סי' תרמ"ט סעיף ה' כתב שלא מועיל להסירו, והכריע המשני"ב בסי' תרמ"ט שיש להכשירו מיו"ט שני של גלויות ואילך.

מילואים

בענין נתינת הד' מינים לקטן במתנה ע"מ להחזיר

כתב המחבר (סי' תרנ"ח סעיף ו') וז"ל, לא יתננו ביום ראשון לקטן קודם שיצא בו מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מה"ת ונמצא שאם החזירו לו אינו מוחזר ויש מי שאומר שאם הגיע לעונת הפעוטות מותר, עכ"ל. פירוש שאין ליתן הד' מינים לקטן ביום ראשון קודם שיצא בו, שהקטן קונה מדאורייתא ע"י דעת אחרת מקנה, ואינו יכול להקנות שוב בחזרה מה"ת רק מדרבנן, ונמצא שאינם שלו מה"ת, ולהיש מי שאומר משהגיע לעונת הפעוטות מותר.

והפמ"ג (א"א סעק"ט) כתב בדעת היש מי שאומר, שאין קטן קונה כלל מדאורייתא ע"י דעת אחרת מקנה ומה"ת אינם שלו, ואין לקטן קנין רק מדרבנן ומשהגיע לעונת הפעוטות יכול להקנות בחזרה כמו שיכול לקנות. ועוד כתב דיש לומר דס"ל דאף שיש לקטן קנין מדאורייתא ע"י דעת אחרת מקנה, מ"מ קנין דרבנן מועיל לדאורייתא, ולכן כיון שהגיע לעונת הפעוטות יכול להקנות בחזרה מדרבנן ומהני נמי לענין דאורייתא. ומזה יש ללמוד שהעיקר להל' הוא, דקנין דרבנן אינו מועיל לדאורייתא, שהרי לכאורייתא העיקר הלי' הוא כדיעה הראשונה, כיון שהמחבר סתם כדבריו, ורק הביא הדיעה שני' בדרך י"א, ועל כרחק לומר חדא מתרתי, או דלכו"ע קנין דרבנן אינו מועיל לדאורייתא, או לכל הפחות כן ס"ל להדיעה הראשונה, ועיקר ההלכה היא כדבריו. וכמו כן י"ל לענין אם קטן קונה מה"ת ע"י דעת אחרת מקנה, או דלכו"ע קונה קטן מה"ת ע"י דעת אחרת מקנה, או דלכל הפחות כן ס"ל לדיעה הראשונה, והעיקר להל' היא כדבריו.

הנה מחמת הלכה זו, יש הרבה אשר אין ידם משגת לקנות סט ד' מינים בשביל ילדיהם הפחותים מבר-מצוה והם נמנעים מלקיים מצות חינוך ביום ראשון של סוכות. אמנם באמת יש עצה גם לאנשים אלו לקיים מצות חינוך כראוי, דבביכור"י (ס"ק י"ח) כתב עצה ע"ז, שיתן הד' מינים להקטן אחר שכבר יצאו בו כל הגדולים, ויתננו לקטן בתנאי שהיום הוא באמת יו"ט, ובדרך זה מותר לו לברך עליהם למחר, דהא דבעינן "לכם" ביום שני אינו אלא משום דהוי ספיקא דיומא, דמסורת אבותינו בידינו להתנהג כאילו יש ספק אם היום ראשון אינו יו"ט, ולצד זה לא הקנס לבנו כלל. [ואם יקנס לבנו בתנאי פשוט של מתנה על מנת להחזיר, כבר כתב הביאור"ל דאע"ג דהתנה שאינו מקנה לו רק בתנאי שיחזיר, מ"מ הא כתב הריטב"א בסוכה (שם על אתר) דכיון שא"א לקטן לחזור ולהקנות לפי דעה זו התנאי בטל כיון שא"א לקיימו, והמעשה קיים בלי התנאי.]

חוסן

ישועות

ובדעי"ת חיפש עצה לאלו שמשתמשים בלולב א' משנה לחבירתה, ובשנה שעברה נתנוהו לבניהם הקטנים ביו"ט שני, והכשירו בשנה שני' ע"פ דברי הלחם משנה שסובר דהא דלא מהני קנין דרבנן לדאוי' לדעה הראשונה, הני מילי כשהקנין הי' לצורך מצוה דאוי', שהרי עשה הקנין סמוך להמצוה ולצורך המצוה, משא"כ הקנין שהקנה לו הקטן בשנה שעברה, במשך השנה הועיל הקנין גם לכמה וכמה דינים דרבנן, וכיון שחל לענין דרבנן מהני נמי לדאוי' לכו"ע אף לדעה הראשונה. (ובשו"ת מחזה אברהם (או"ח סי' קמ"ד) כתב על פי סברא זו שאפי' לא עבר שנה בינתים רק שהקנה לבנו ביו"ט ראשון, מותר גדול לצאת בו ביו"ט שני, דכיון דהא דבעינן לכם ביו"ט שני הוא רק מחמת הנהגת ספק דדילמא הי' יום ראשון חול, ולאותו צד לא הי' להקנין של הקטן שום שייכות למצוה דאוי', ובכה"ג לכו"ע קנין דרבנן מועיל לדאוי'. ועכ"פ מזה יש לימוד זכות על אלו שטועים ומקנים ד' מינים שלהם לקטנים ביו"ט ראשון.)

אמנם המשכנות יעקב (סי' קנ"ט) הקשה דלכאוי' לא מהני עצות אלו לרוב קטנים שלנו, שהרי מבואר ברשב"א (מס' גיטין דף סה.), דאף דקנין דרבנן מועיל לדאוי', ומותר להקנות לולב לקטן ביו"ט ראשון משהגיע לעונת הפעוטות, אמנם זהו דוקא ביתום שאין לו אפוטרופוס או קטן שאינו סמוך על שלחן אביו, אבל כשהוא סמוך על שלחן אביו או שיש לו אפוטרופוס, אין לו קנין כלל אף משהגיע לפעוטות, ותו ליכא למימר שאותו קנין יועיל לדאוי'. והנה אם נחוש לזה, יש לפקפק בדברי המהרש"ם הנ"ל, וגם במה שהביא הביאווה"ל מהשו"ת כתב סופר שמותר לכתחילה ליתן ד' מינים לבן י"ג דלא ידעינן בי' שהביא שתי שערות, מדין ס"ס דשמא משהגיע לפעוטות מועיל קנינו לד' מינים, שהרי למה שחשש המשכנות יעקב לדברי הרשב"א, ליכא לצרף דעת היש מי שאומר שהביא המחבר ברוב קטנים שלנו שיש להם אב וסומכים על שלחנו.^ט

אכן לעני"ד אין לחוש לזה, דמסתימת דברי הכת"ס הנ"ל, והדעי"ת הנ"ל, והביאווה"ל, שלא כתבו שדבריהם אמורים רק בקטן שאין לו אב או אפוטרופוס, חזינן שלא חששו למש"כ המשכנות יעקב. ובטעמא דמילתא נראה על פי מה שיש לדייק מדברי המחבר (חו"מ סי' רל"ה סעיף ב') דמשמע דאע"ג דקטן שיש לו אפוטרופוס אין לו קנין פעוטות כשהוא עצמו עושה הקנין לבדו, מ"מ בצירוף עם האפוטרופוס יש לו קנין, ואע"ג דמוכח מהרשב"א הנ"ל שאינו סובר כן, מ"מ משמע דכן קיי"ל לדינא. ועוד, דבפתחי תשובה (שם סק"ב), הביא שרבים

---

^טועיין עוד בשו"ת מנחת יצחק (חי"ה סוף סי' ס"ה) שתמה למה לא ביארו האחרונים שאפי' להיש מי שאומר שבשו"ע א"א להקנות לקטן שיש לו אפוטרופוס או אב.

ישועות

חוסן

חולקים על המחבר, וסוברים שבמתנה יש לקטן קנין אפ"י אם יש לו אפוטרופוס, וכאן לענין ד' מינים הקטן מקנה במתנה.

אמנם בס' תורת הקנינים (ח"ב פרק ט"ז ביאורים אות ק"ח) ביאר באו"א.

בענין אתרוג שנתבשל בכלי שני ואתרוג שנמלח

הפמ"ג (סי' תרמ"ט משבצ"ז סק"י"ב) מצדד דאתרוג שנתבשל פסול משום שנשתנה ולא אתרוג הוא. ונראה שיש להסתפק בביאור דבר זה, דיש לומר שהכוונה היא שהאתרוג נשתנה במה שנתחלף מהיותו חי להיותו מבושל, או שאין פסולו רק משום שנתבשל דסגי במה שנשתנה טעמו ע"י בליעות ופליטות של הבישול לפוסלו.^א ונפק"מ בזה בנתבשלה האתרוג בכלי שני, דלמאי דקיי"ל ביו"ד סי' ק"ה לא חיישינן שנתבשלה, אלא דחיישינן לשיטת הרש"ל שמבליע ומפליט. ועוד נפק"מ, לענין אם יש לפסול אתרוג שנמלח, דאפי' נימא שמליחה אינה כצלי ממש לענין שאינו נחשב חי, מ"מ מליחה ודאי מבליע ומפליט לכל הפחות כדי קליפה.

והנה בהשקפה ראשונה נראה שיש להוכיח כצד השני, שהפסול הוא מחמת שנשתנה טעמו ע"י בליעות ופליטות, דאלת"ה למה פסול אתרוג הכבוש מדין כבוש כמבושל, הלא מבואר להדי' בב"י ובפמ"ג (יו"ד ריש סי' ק"ה) שכבוש אינו כמבושל ממש, ודוקא לענין שמבליע ומפליט הוי כמבושל.^ב

אמנם באמת נראה שיש להוכיח שגם כבוש נשתנה כענין בישול (ולא רק לענין בליעות ופליטות), שהרי איתא בברייתא במס' ביצה (דף טז:) שכבוש כשר לעירוב תבשילין וכן קיי"ל בשו"ע (סי' תקכ"ז), והטעם הוא משום שכבישה הוא שינוי מעין בישול, וא"כ אין להוכיח מהא דפסלו אתרוג הכבוש דפסול מבושל הוא משום בליעות ופליטות. וכן מפורש בשו"ת כת"ס (סי' קכ"ב) שפסול כבוש באתרוג הוא משום שנשתנה מעין בישול.

והנה אפי' אי נימא דאתרוג שנפל לכלי שני לא נפסל, עדיין יש להסתפק אם אתרוג מלוח כשר למצוה, שהרי מצינו שהמלוח נשתנה בענין של בישול כמו כבוש, עיין סוגי' דמס' ברכות (דף לח:) וצ"ח עמ"ס פסחים (דף ע"ד). והספק בזה הוא, שהמג"א (סי' תקכ"ז) כתב שמלוח פסול לעירוב תבשילין, ומצאתי בהגדה של פסח ממרן ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (עמ' 289) דטעמו משום

^א עיין דרכי תשובה יו"ד סי' ק"ה סקט"ז שכתב שאתרוג הכבוש פסול משום שנשתנה טעמו ע"י בליעות ופליטות.

^ב ובאמת הא"ר כאן כבר העיר בזה, שכתב שאין לפסול אתרוג שנכבש במים משום דלא אמרי' כבוש במים הוי כבישה רק באיסור שבולע ופולט, אולם משמע דנקט דמ"מ כבוש בציר הוי כמבושל ממש, וצ"ע דבהל' מליחה דעת הש"ך וט"ז (יו"ד סי' ס"ט סעיף ט"ז) דכבוש בציר בזמן של כדי שירתיו גרע מכבוש במים מעל"ע לענין להפליט מכלי, ועיין.

חוסן

ישועות

שלא נשתנה כ"כ בענין בישול כמו כבוש, וא"כ אפשר שה"ה לענין כשרות אתרוג למצוה נמי לא נשתנה מלוח כ"כ שיהי פסול, וצ"ע.

שוב מצאתי שהפמ"ג (יו"ד ריש סי' ק"ה) כתב ההיפך מזה, שע"י מליחה נשתנה וע"י כבוש לא נשתנה, ומה"ט דם מלוח אסור מדרבנן ודם כבוש אסור מדאורייתא, ולפ"ד הדבר פשוט דאתרוג מלוח פסול, אמנם החו"ד חולק על הפמ"ג ודעתו דגם דם כבוש אינו אסור רק מדרבנן, ועיין עוד בשער הציון (הל' פסח סי' תס"א אות כ"ח), ודו"ק.³⁷

ולכאוי יש לדייק מדהשמיטו הפוסקים פסול נמלח, מכלל דכשר הוא, וא"כ כ"ש שאם נפל האתרוג לכלי שני שהוא כשר, ולדינא צ"ע. (אמנם אם נמלח האתרוג, ובעוד שהי מלוח נפל לכלי שני יש לפוסלו, דהא ס"ל להאורייתא והתורה חטאת (מובא בשו"ע הל' מליחה סי' ס"ט סעיף ט') שבכה"ג שייך בו בישול ממש.)

---

³⁷ אמנם יש להעיר, שכל ספק הנ"ל בענין כלי שני הוא רק אם נפל החוטם לכלי שני, דהא הביאורייתא (סעיף ט"ו) כתב שלא נתבאר השיעור של כבוש ומבושל, וכתב שמסתברא שפוסל ברובו, ולפי דבריו אין לפסול אתרוג שנפל לכלי שני כיון שלא נשתנה רק כדי קליפה, והספק הוא רק למה שסיים הביאורייתא שם בצ"ע אם יש לפסול פסולים אלו במשהו בחוטמו.

חוסן

ישועות

בענין ספק ספיקא להכשיר חפץ למצוה

הנה כתבו כמה גדולי האחרונים (הלא המה הט"ז סי' תרמ"ח סק"ו, והביכור"י שם סק"י ובעוד מקומות, והמהרש"ם, והחזו"א סי' קמ"ו אות ה') שמותר ליטול לולב או אתרוג כשיש בו ס"ס לומר שכשר הוא. אמנם יש להעיר שכמה אחרונים סברי שאין להכשיר חפץ למצוה ע"י ס"ס, עיין מכתב לחזקי (שדי חמד ח"י) עמ"ס סוכה (דף מב: ד"ה עוד ראיתי) ושדי חמד (מערכת סמ"ך כלל כ"ו ד"ה ולענין). ומצינו בדבריהם ג' טעמים שלא להכשיר ע"י ס"ס, אי משום שאין עושין ס"ס בידים, (אמנם במי שאין לו אתרוג או לולב אחר לכאוי לא שייד לומר דהוי כעושה ס"ס בידים) [ואין לומר דכיון שהאיסור לעשות ס"ס בידים הוא משום האיסור דאין מבטלין איסור לכתחילה (עיין פמ"ג כללי ס"ס המחודשים אות ז'), ובמצוה לא שייד לומר כן, דזה אינו, דהא באו"ח (סי' תרכ"ו) הביא המג"א (בסק"ג) שהראשונים הק' איך עושים סוכה בסכך שרק רובו כשר הא אין מבטלים איסור לכתחילה, ואף שבת"י אחד שם כתב דלצורך מצוה אין איסור של אין לבטל איסור לכתחילה משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, אכתי קשה, שהרי מבואר מהמשנ"ב (סי' תרע"ג סק"ב) דלהל' אסור לבטל איסור לצורך מצוה] ב' שחזקת חיוב דינה כחזקת איסור ולא מהני ס"ס נגד חזקת איסור, ג' דלא אמרי' ס"ס להכשיר מצוה, שאף אם יש הרבה ספיקות אין לפוטרו מלעשות כל מה שבידו לקיים המצוה בוודאות.

וליישב סברת המתירים נראה לומר, דסברי דאין לפסול משום דהוי כעושה ס"ס בידים, דלהקל על ידי ספיקות לא דמי למבטל את האיסור, עיין בדי השלחן (על כללי ס"ס להש"ך סעיף י"ז ביאורים ד"ה בכל איסור דרבנן). ועוד יש לומר דלא מיקרי מבטל את האיסור משום שקודם שנוטלו כבר יש עליו שם אתרוג או לולב, ואינו מוסיף כלום, וכשהאתרוג עומד בשוק כבר הותר ע"י ס"ס, וכמו שמותר לקנות מאכלים שנתבשלו בסתם כלים של גוים דתלינן שאינם בני יומן ויש עליהם ס"ס להתירם, כדאיתא ביו"ד סי' קי"ג, (ועיין עוד בפמ"ג יו"ד סי' ק"ח ש"ך סק"ו מש"כ בענין זה).

ואי משום דחזקת חיוב היא כחזקת איסור, ס"ל דאין לחוש מכמה טעמים, אי בספיקא דדינא יש להקל כיון שאין החזקה שייד כלל להני ספיקות שהם בענין דין, דבשביל החזקה לא ישתנה הדין, עיין פמ"ג יו"ד (סי' ק"י כללי ס"ס סקכ"ח), ב' שכמה אחרונים סברי שחזקת חיוב מצוה אינה כחזקת איסור, עיין שדי חמד מערכת סמ"ך כלל כ"ו ד"ה ולענין.

חוסן

ישועות

ואי משום דלא אמרי' ס"ס לפוטרו מלקיים מצוה בוודאות, יש לומר שכבר מצינו ברמב"ם (בפיה"מ ריש מס' דמאי), שכתב שיש לפטור מחיוב תרומות ומעשרות ע"י ס"ס.⁷

---

⁷ עיין עוד בשדי חמד מערכת סמ"ך כלל מ"ג. ובשו"ת יביע אומר ח"ד יו"ד סי' כ"ג אות ז' כתב שרוב פוסקים סוברים שמהני ס"ס לפטור ממצוה.

חוסן

ישועות

בענין אתרוגים שיש להם נקודות חו"ם

בזמנינו מצוי מאוד אתרוגים שיש עליהם כמה נקודות חו"ם (brown בלע"ז), ולפעמים מקיפות רוב האתרוג או שנמצאת על החוטם, ויש לעיין אם הן פוסלין האתרוג. וכמדומני שמנהג הפוסקים הוא להקל ולהכשיר כל מיני מראות חו"ם. אמנם נלענ"ד שפסק זה צריך בירור גדול, ובלי"נ אבאר בעזה"ת.

הנה יש שני צדדים לפסול נקודות חו"ם, א) אם נאמר שמראה חו"ם הוא מראה פסול, והרי כל מראה פסולה פוסל באתרוג כשנמצא בשני מקומות והם מקיפים רוב האתרוג, מדין מנומר. ב) אפי' אם אינו מראה פסול, עכ"פ האתרוג מנומר במראה כשר, כשיש שתי נקודות המקיפות רוב האתרוג, והמשנ"ב הכריע שאין להכשיר מנומר במראות כשירות רק בשעת הדחק, עיין סי' תרמ"ח סקכ"ו. ומעתה עלינו לבאר שני צדדים אלו.

איתא בגמ' דמראות שחור ולבן הן מראות פסולות באתרוג, והאחרונים דנו בשאר מראות שלא הוזכרו בגמ'. והביאוה"ל (סי' תרמ"ח סעיף ט"ז ד"ה אם הוא שחור או לבן), הביא מח' החי"א והפמ"ג לענין מראה אדום, אם הוי מראה פסולה.

והחיים וברכה (אות ש"ב) דן לענין מראה חו"ם, ומסיק להלכה לחלק בין ברוי"ן כהה לברוי"ן עמוק, ולפי דבריו אם יש נקודות ברוי"ן עמוק המקיפות רוב האתרוג הוא פסול. אמנם ראיתי בס' כשרות ד' מינים למהדרין בשם מרן הרה"ג ר' ניסים קרליץ שליט"א, דכנראה ס"ל כהחיים וברכה, ומ"מ דעתו להכשיר כל מראה חו"ם כל שניכר שהוא חו"ם, דכל כי האי יש לדון אותו כחו"ם כהה, וכל שקשה להבחין אם הוא חו"ם או שחור יש לדון אותו כחו"ם עמוק ופסול. כעין זה איתא נמי בקונטרס לקיחה תמה בסופו בהנהגות של ר' משה הלר שכשקשה להבחין אם הוא שחור או דומה לחום הי' אומר לו ר' הלר להחליף האתרוג.

אמנם יש לדון להכשיר כל נקודות אלו בין אם הן חו"ם או שחור מטעם אחר, דהנה מדברי הרמב"ן במס' חולין (דף מ"ו) מבואר שכל המראות הפסולים באתרוג פוסלים מטעם שהם משונים, ולדבריו יש לומר שאם אינם מראות משונים, משום שמצויים הם ברוב האתרוגים, אינם בכלל מראות הפסולים שהוזכרו בגמ', ואין זה דבר תימא לומר שמראה פסול באתרוג תלוי לפי המקום והזמן, שהרי כבר כתב הר"ן (ר"פ לולב הגזול) וז"ל, אבל הכתוב לא פרט בהדר כלום אלא אמר שתהא מצוה זו מהודרת ומסרה לחכמים, עכ"ל. ובשו"ת פני

חוסן

ישועות

אריי (סיי הי') כתב על פי דברי הר"ן, שיש לנו לומר שרבותינו בעלי המשנה והתלמוד ז"ל לא הקפידו על שינוי מראה מעולם, אלא על ההדר ועל הבלתי הדר, ולהכי אף השחור לא פסלוהו אלא במקום שאין רגילים באתרוגים שחורים, שהעיקר תלוי ברגילתן אצל בני אדם. והפני אריי שם מסיק כן להלכה שכל שרגילים בו הוא כשר, הובאו מקצת דבריו להלי בשעיית (סק"ו).¹⁰

אמנם לעני"ד קשה לסמוך על דברי הפני אריי, שהרי המעיין שם יראה שדבריו מיוסדים על דברי התרומת הדשן לענין בלעטי"ל, שפירש דזוהי כוונת התרומה"ד, וא"כ למה דפסק המשני"ב (בסק"נ) שאין להקל כתרומה"ד רק בשעת הדחק, אין לסמוך ג"כ על הפני אריי רק בשעת הדחק.

(ובלא"ה נמי אפילו אפיי לא היי הפני אריי סומך בעיקר על דברי התרומה"ד, היי לנו לומר מעצמינו שמדלא היתיר המהרי"ל את הבלעטי"ל מחמת דרגיל, מוכח מזה שסובר שאין להקל מסברא זו. ואין לומר שבאמת מודה המהרי"ל דכל דרגיל בו מקרי מראה האתרוג רק שחולק על התרומה"ד באידך יסוד של התרומה"ד, דהיינו שחולק המהרי"ל מחמת שסובר שאפיי עיי מראה רגילה יכול להיות חזזית, דיש כמה ראיות שהמהרי"ל שחולק על התרומה"ד הוא משום שסובר דאף שדרכו בכך אינו נחשב ממראה האתרוג, אבל מודה להתרוה"ד דלא הוי חזזית רק אם אינו ממראה האתרוג, אי שהרי בפמ"ג מבואר שלשתי הדיעות שבשו"ע פסול חזזית הוא רק משום שינוי מראה, ב' שהרי הדגול מרבבה נקט לדבר פשוט דלהמהרי"ל בלעטי"ל הוי שינוי מראה והשער הציון הביא דבריו, ג' שהרי השער הציון (אות ל') נקט להלי שחזזית הוא רק כשיש בו שינוי מראה, ואם איתא שהמח' מהרי"ל ותרומה"ד גופא הוא בנידון זה, איך נקט שם באות ל' לדבר פשוט שחזזית הוא רק כשהוא שינוי מראה הלא במשני"ב (סק"נ) חושש להלי לשיטת המהרי"ל שלא בשעת הדחק, ומכל הלין מוכח שהמח' המהרי"ל והתרומה"ד הוא לענין אם הוי שינוי מראה ולא לענין אם הוי חזזית עיי מראה אתרוג.)

ועיין עוד בחיים וברכה (אות א' בסוגריים) שהביא שראה כת"י מאבד"ק דלבוב זצ"ל שדחה דברי הפני אריי בשתי ידים. אמנם יתכן דלענין מראות חו"ם יש לסמוך על דברי הפני אריי, דיש לצרף דברי האשל אברהם תנינא (סעיף ט"ז)

---

¹⁰שמעתי מהגאון ר' שלמה מילר שליט"א שמרן הגאון ר' משה זצוק"ל היי מכשיר נקודות שחורות המצויים בימינו מחמת שרגילים בהם, (אמנם בעניי אינו ידוע לי אם הקיל ר' משה זצ"ל רק בצירוף טעמים אחרים.) כעין זה איתא נמי בקונטרס לקיחה תמה בשם ר' דוד פיינשטיין שליט"א שכשרים משום דחשיבי מראה אתרוג מכיון דשכיחי.

חוסן

ישועות

שכתב שיתכן שכל מראה שלא נזכר בגמ' אינו פוסל כמו שסובר הנו"ב לענין מראות דם, וצ"ע.

ולענין לפסול נקודות חו"ם מדין מנומר במראות הכשירות, לענין זה אין חילוק אם הן חו"ם עמוק או כהה. אמנם אולי כיון שכתב החיים וברכה (אות קנ"ט) שבצירוף עוד סניף יש להכשיר מנומר במראות הכשירות אפי' לכתחילה, יתכן שיש לצרף שיטת הפני ארי' כסניף, דכיון שרגיל להיות באתרוג נקודות כאלו אין דינו כמנומר.

בענין זה ק-לי ואנוהו

הנה איתא במס' סוטה דף מא. שבביהמ"ק ביוה"כ אחר שקרא הכה"ג מס"ת ובירך שמונה ברכות, הלכו כל העם והביאו ס"ת מביתם, וכתב רש"י שהי להראות נוי של ס"ת. ולכאוי משמע מזה שכמו שיש מצוה לעשות ס"ת באופן נאה, כמו כן יש מצוה להראות הנוי של הס"ת, ולפי"ז אולי יש מצוה להראות הנוי של שאר מצוות נמי, כגון להראות נוי של הארבע מינים, וצ"ע. (שוב מצאתי שבשו"ת תשובות והנהגות ח"א העיר בכעין זה, עיי"ש)

נספח

בענין אגד של לולב לרבנן דר"י

איתא במס' סוכה (דף ל:): דדוקא למ"ד לולב צריך אגד הוי מעשה האיגוד שינוי לענין קניני גזילה, והקי' הרש"ש ושאר אחרונים (שם) למה לא אמרינן כן גם למ"ד לולב אי"צ אגד, דגם לדידי' יש מצוה לאוגדו, וא"כ למה אין נחשב האגד שינוי מעשה כדי לקנותו.

ונלעני"ד לחלק, דלמ"ד לולב צריך אגד האיגוד הוי חלק מן החפצא של מצוה, משא"כ לרבנן דסברי לולב אי"צ אגד אף שיש מצוה לאוגדו אין האיגוד חלק מן החפצא של מצוה. ויסוד חילוק זה מצינו בדברי רש"י (דף לו. באדי"ה שיירי בי' בית יד), וז"ל, דקסבר אין האגד מן המצוה כרבנן דסברי אין צריך אגד, עכ"ל. הרי שביאר דלרבנן שאין צריך לאוגדו אין האיגוד חלק מן המצוה, ומה"ט הוי חציצה בין ידו להלולב. וכן מצינו יסוד זה בדברי רש"י לעיל (דף לא). דאיתא שם דהא שאוסר ר' יהודה לאגוד במין חמישי הוא משום שסובר לולב צריך אגד, ופירש רש"י דכיון שסובר לולב צריך אגד הלכך כל הנאגד עמו הוי חלק מן המצוה, ומבואר מזה דלמ"ד לולב אי"צ אגד אין האגד חלק מן המצוה.

והנה תניא בברייתא (דף מו.) שהעושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו וקיימנו וכו', ויש לעיין איך מברך שהחיינו כשאוגד הלולב הא לא עשה כלום בהחפצא של מצוה, (וכי מי שתולה נוי סוכה בסוכתו מברך שהחיינו על סוכתו.) ולכאוי' יש מקום לומר שהברייתא אזיל רק לשיטת ר' יהודה שסובר לולב צריך אגד וביארנו דלדידי' הוי חלק מן החפצא של מצוה, אמנם לפי הרמב"ם אי"א לומר כן, דבפ"ז מהל' לולב ה"ו פסק כרבנן דלולב אי"צ אגד, ובפ"א מהל' ברכות ה"ט פסק כהברייתא שמברך שהחיינו בשעה שמאגדו, וא"כ הדק"ל.

ונלע"ד שמכאן ראוי לדברי הגרי"ז זצ"ל (הובאו בס' מאורי המועדים ח"ב עמ' קמ"א) דלרבנן אף שאין האגד חלק מהחפצא של מצוה, מ"מ האגד עושה חפצא של לקיחה תמה ואינו נוי מצוה בעלמא, ומשו"ה שפיר נקרא האגד עשיי' של מצוה, ושפיר מברך שהחיינו כשאוגדו. ועיין עוד במועדים וזמנים (ח"ב ס"י קי"ט).

ישועות

חוסן

טבלא לדיני הפסולים בשאר ימי החג לפי דעת הרמ"א

הטעם	הדין	פסול
משום דהוי ס"ס שמא פסולו משום חסר ושמא הדר כשר בשאר ימים	כשר	לולב שנחלקה התיומת
כן הוא בין לטעם הדר ובין לטעם שהוא כמות	פסול	יבש בכל המינים
אע"ג דפסולו משום הדר מ"מ יש ס"ס עיין מה שכתבתי בהל' לולב אות י"ט	נראה דכשר	נקטם ראש השדרה
משום דזה וודאי אינו פסול רק משום חסר	כשר	נקטם שאינו נראה לעינים
כפשוטו יש ס"ס, ועיין מש"כ הלי' לולב אות כ"ג	מחי'	נסדק כהימניק
שעי"ת סעק"ה, וכתב שבשעת הדחק כשר גם ביום ראשון	כשר	התיומת אינו כפול
שו"ע הרב, אם א"א לו למצוא אחר בקל	אפשר להקל	כפוף ראש הלולב
משום דהוי פסול הגוף	פסול	הדס שאינו משולש
עיין מש"כ הלי' הדס אות א'	נ' דיש להקל	משולש לפי רוב קינים ולא לפי רוב שטח
הביאור"ל הכריע שלא למחות ביד המיקיל ביו"ט ראשון, והכא יש לצרף שהמחבר מכשיר פסולי הדר בשאר ימים	נ' דיש להקל	נתיבשו רק ג' עלין העליונים
דהא עדיף מס"ס, דהא מעיקר הדין כשר אפי' ביום ראשון	נ' להקל אפי' לכתחילה	נקטם עץ ההדס
משום דהוי פסול הגוף	פסול	ערבה שנשרו רוב העלין
משום דלא הוי רק חומרא אפי' ביום ראשון	נ' להקל אפי' לכת'	ערבה שעליו תלויין למטה
מפורש כן בגמ'	כשר	אתרוג חסר עד

ישועות

חוסן

חציו		
חסר מעט בחוטמו	כשר ויש פוסלין	החזו"א וחיים וברכה וכפשוטו גם הביאווה"ל מכשירים, ועיין מש"כ הלי' אתרוג אות ז'
נסדק האתרוג	כשר	כנלעני"ד ועיין מש"כ הלי' אתרוג אות י"ב
ניטל פיטמתו	כשר רק בא"א באחר	מג"א מובא במשני"ב(א) ועיין עוד ביכור"י סי' תרמ"ט ס"ק ל"ב
ניטל עוקצו	כשר	רמ"א סי' תרמ"ט, דפסולו משום חסר
חזזית בב' או ג' מקומות	פסול	דכפשוטו פסולו משום הדר, ועיין משני"ב שבשעת הדחק יש להקל
בלעטי"ל הגבוה מהאתרוג	כשר	עיין מש"כ הלי' אתרוג אות ט"ו
נקודה שחורה בחוטם	פסול	ביכור"י סי' תרמ"ט סעקל"א, שפסולו משום הדר
שחורה בב' מקומות	פסול	עיין סי' לקיחה תמה
מבושל או כבוש בחומץ	פסול	ביכור"י סי' תרמ"ט סעקל"א, שפסולו משום הדר או משום שנשתנה
חזזית אי' על החוטם	כשר	שער הציון סי' תרמ"ח אות נ"ד
כבוש במים	כשר	חיים וברכה אות קי"ט
מנומר במראות הכשירות	כשר	עיין מש"כ הלי' אתרוג אות י"ז

(א) אמנם דעת הערוך השלחן להכריע כא"ר שמכשיר אפי' ביש לו